A KÍNAI *QIN* ÁLLAM TÖRVÉNYEI

BEVEZETÉS

A Kr. e. I. évezred nagy részében a kínai területeken több kisebb állam osztozott. A *Zhou*-dinasztia (Kr. e. 1027?–256) királyai, akik uralmuk első évszázadaiban még fennhatóságuk alatt tartották Kína nagy részét, Kr. e. 770 után végletesen meggyengültek. A hatalom a helyi uralkodócsaládok kezébe került, akik a *Hadakozó fejedelemségek* korszakában (Kr. e. 453–221) már folyamatos háborúkat vívtak egymással a főhatalom megszerzéséért. A harcból végül az északnyugat-kínai *Qin* (Csin) állam került ki győztesen: tehetséges, erőskezű uralkodója, *Ying Zheng* Kr. e. 230-tól 221-ig tartó hadjáratsorozatában legyőzte a többi fejedelemséget, Kr. e. 221-ben felvette a „*Qin* Első Császára" *(Qin Shi Huangdi)* címet, s ezzel megalapította az egységes kínai császárságot, amely kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 1911-ig fennállt. A *Qin*-dinasztia nem volt hosszú életű, Kr. e. 206-ban egy felkeléshullám elsöpörte; a helyébe lépő *Han*-dinasztia (Kr. e. 206–Kr. u. 220) azonban a legfontosabb eredményeit, az egységet, a központosított közigazgatási rendszert, a hivatalnokszervezetet, az erős császári hatalmat megőrizte és továbbfejlesztette.

Qin katonai sikerének egyik legfontosabb oka – a jól megválasztott stratégia, a fejlett haditechnika és az erős hadsereg mellett – az volt, hogy sikerült az ország erőforrásainak nagy részét az állam, s ezzel a háborúk szolgálatába állítania. Ehhez az kellett, hogy az állam ellenőrzést gyakoroljon mind a lakosság, mind saját, az állami javakkal gazdálkodó hivatalnokai felett. A totális államhatalom kiépítéséhez az ideológiát a kor egyik államelméleti iskolája, az ún. legizmus *(fajia)* szolgáltatta. A legizmus hívei – pl. a nagy *Qin*-beli reformer, *Shang Yang*, *Qin Shi Huangdi* főminisztere, *Li Si*, valamint a *Han*-beli *Han Feizi* – azt tanították, hogy az uralkodónak előre meghatározott jutalmakkal és büntetésekkel, törvényekkel kell a népet és a hivatalnokokat a maga céljainak szolgálatába állítania. Ha ugyanis az emberek tudják, hogy milyen cselekedetért milyen jutalom vagy büntetés jár, mindent el fognak követni, hogy eleget tegyenek az előírásoknak.

A Kr. e. 4. századi reformer miniszter, *Shang Yang* tevékenysége után *Qin* a legizmus egyik fellegvárának számított, a korabeli források az országot jól szervezett, szigorú törvényekkel kormányzott államként írták le. Ugyanakkor a *Qin*-beli törvények tartalmáról sokáig gyakorlatilag semmit sem tudtunk, sőt az egész kínai ókor törvényhozásáról is csupán a történeti művek egy-két utalásából alkothattunk képet. Tudjuk, hogy egyes fejedelemségekben már legkésőbb a Kr. e. 6. században írásba foglalták a büntető törvényeket, de a legelső ránk maradt törvénykönyv a *Tang*-korból (Kr. u. 618–907) származik – vagyis a kínai írott jogfejlődés első évezredéből nem ismertünk egyetlen elsődleges jogforrást sem.

Ez a helyzet 1975-ben változott meg, amikor a *Hubei* tartományi *Shuihudi*nál, az ókori *Qin* területén csatornaásó munkások egy sírra bukkantak. A koporsóban a csontváz mellett több mint 1100 teleírt bambuszcsíkot találtak (a papír feltalálása előtt ez volt a legelterjedtebb íráshordozó) – ezekből mintegy 600 jogszabályokat, törvénymagyarázatokat tartalmazott. A sír egy *Qin*-beli kishivatalnoké volt, aki valószínűleg Kr. e. 217-ben, a birodalomegyesítés után néhány évvel halt meg. A bambuszcsíkokra nem egységes tör-

vénykönyveket, hanem különböző törvényekből kiemelt, elszigetelt rendelkezéseket írtak, valószínűleg azokat, amelyeket a sír tulajdonosa földi életében a leggyakrabban használt. A szóhasználatból kitűnik, hogy a joganyag az egyesítés előtti évtizedekben született, de valószínű, hogy Kr. e. 221 után is érvényben maradt. Mivel tudjuk, hogy megalakulásakor a *Han*-dinasztia némi módosítással a *Qin*-beli törvényeket vette át, joggal feltételezhetjük, hogy a *shuihudi* iratok azt a jogrendszert tükrözik, amely a *Han*-kori, s ezzel az egész császárkori kínai jog alapja lett. Így a *shuihudi* lelet nem csupán a kínai, de az egyetemes jogtörténetnek is egyik felbecsülhetetlen értékű forrása.

Az alábbiakban a *shuihudi* iratokból közlünk válogatást. A lelet különböző jellegű jogi szövegeket tartalmazott, amelyeket a szövegkiadások gondozói öt csoportba soroltak. Válogatásunkba mind az öt csoportból kerültek be szemelvények, a *Különféle rendelkezések…* című szövegcsoportot teljes egészében közöljük. A *Tizennyolcféle Qin-beli törvény* rendelkezéseinek nagy része a közjavakat kezelő hivatalnokok tevékenységét szabályozza, ebből két alcsoportot közlünk, amelyek a Kínában mindig is meghatározó mezőgazdaságra vonatkoznak. Ezek a cikkelyek nem tartalmaznak szankciót. A *Törvények az ellenőrzésről* című szabálygyűjtemény a hivatalnokok ellenőrzéséről, a vétségeikért járó büntetésekről szól. A *Különféle rendelkezések* Qin *törvényeiből* című szövegcsoport cikkelyei között nincs tartalmi összefüggés; egy részük a hivatalnokok, másik részük a közemberek vétségeit tárgyalja. A *Kérdések és válaszok Qin törvényeiről* a büntetőjogi szempontból legérdekesebb szövegcsoport. Az előzőekkel ellentétben nem szabályokat tartalmaz, hanem különféle jogmagyarázatokat: egy cikkelyben általában egy jogesetleírás vagy egy törvényből vett idézet található, amellyel kapcsolatban valaki feltesz egy kérdést, s a cikkely a kérdésre adott válasszal végződik. Azt, hogy ki tette fel a kérdést és ki válaszolt rá, illetve, hogy a válasz kötelező érvényű volt-e, nem tudjuk; csak valószínűsíteni tudjuk, hogy a válaszokat egy magasabb rangú hivatalnok adta alárendeltjének. Az utolsó szövegcsoport a *Minták pecsételéshez és nyomozáshoz:* ez szintén nem jogszabályokat tartalmaz, hanem a büntetőeljáráshoz, illetve a bűnügyekben való nyomozáshoz ad segítséget a hivatalnokoknak.

A *shuihudi* szövegek megerősítik a korábbi feltételezéseket, amelyek szerint *Qin* túlszabályozott, bürokratikus, legista szellemű állam volt. Emellett a szövegekben számos olyan vonás is megfigyelhető, amely később az egész császárkori kínai jogrendszer jellemzője lett. Ilyen például az a tény, hogy az állam legalább annyi gondot fordított saját hivatalnokai, mint a köznép tevékenységének szabályozására. A közigazgatási és a büntetőjog összefonódott, ugyanakkor hiányzott a „polgári" jog: a családi és a tulajdoni ügyek szabályozását – ha nem köztulajdonról volt szó – az állam a szokásjogra és a helyi közösségekre bízta. A hatalmi ágak nem váltak szét: a bíráskodást ugyanaz a helyi hivatalnok intézte, mint az adószedést, a közmunkák megszervezését és a közigazgatást. A törvénykezés rendkívül racionális volt: az istenítéleteket nem ismerték, az ügyekben írásos és tárgyi bizonyítékok, valamint tanúvallomások alapján döntöttek. Ugyanakkor az, hogy a jogszabályok jelentős része a hivatali visszaélések ellen irányult, azt is jelzi: a kínai mandarinrendszert átható korrupció már *Qin*ben is sok gondot okozott.

A *shuihudi* szövegek töredékesek: a koporsóba már eredetileg is csak azokat a cikkelyeket helyezték, amelyeket valami miatt fontosnak tartottak. Ezért az egyes területekre

vonatkozó szabályoknak csak egy részét ismerjük. A szövegek értelmezését sok elírás, elmosódott írásjegy nehezíti, ráadásul a bambuszcsíkokat összefogó szálak az idők folyamán elporladtak, a bambuszcsíkok összekeveredtek, így az eredeti sorrendet a mai kutatóknak kellett rekonstruálni. A gyűlölt *Qin*-ház bukása után a rá vonatkozó források nagy része megsemmisült, így a szövegek értelmezéséhez szükséges háttér-információk jelentős része nem áll a rendelkezésünkre. Mindezen okok miatt minden fordítás csak kísérleti jellegű lehet, tele lehetséges félreértelmezésekkel, bizonytalan betoldásokkal.

A fordítás alapjául a *Wenwu* folyóirat (1976/7–8.), valamint a *Wenwu Chubanshe* szövegközlése (*Shuihudi Qin mu zhujian*, Beijing, 1978) szolgált. Az ezeket kísérő tanulmányok, jegyzetek, értelmezési kísérletek mellett felhasználtuk a szövegek angol fordítását és az ehhez kapcsolódó jegyzeteket is (A. F. P. Hulsewé: *Remnants of Ch'in Law*, Leiden, 1985 – a cikkelyek számozása ez utóbbi kiadványt követi).

A kínai neveket és kifejezéseket a Kínai Népköztársaságban, valamint a nemzetközi szakirodalomban az utóbbi egy-két évtizedben általánosan elterjedt *pinyin* átírásban közöljük. (Az így átírt kínai szavak kiejtéséről lásd Bartos Huba–Hamar Imre: *Kínai–magyar szótár,* Budapest, Balassi, 1998, 4–8. p.)

A *shuihudi* leletekről és a hagyományos kínai jogról további tájékozódásul szolgálnak a bibliográfiában szereplő művek.

BIBLIOGRÁFIA

Szövegkiadások és fordítások

YUNMENG QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU: „Yunmeng Qin jian shiwen (yi–er–san).” *WW* 1976/6. 11–14. p., 1976/7. 1–10. p., *WW* 1976/8. 27–37. p. (A Yunmengi Qin Sírban Talált Bambuszcsíkok Szöveggondozói Bizottsága: A yunmengi Qin sírban talált bambuszcsíkok szövege 1–3.)

SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU: *Shuihudi Qin mu zhujian*. Beijing, Wenwu Chubanshe, 1978. (A Shuihudi Qin Sírban Talált Bambuszcsíkok Szöveggondozói Bizottsága: A shuihudi Qin sírban talált bambuszcsíkok.)

HULSEWÉ, A. F. P.: *Remnants of Ch’in Law. An Annotated Translation of the Ch’in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. Leiden, E. J. Brill, 1985. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.)

MCLEOD, K. C. D. – R. D. S. YATES: „Forms of Ch’in Law. An Annotated Translation of the Feng-chen shih.” *HJAS* 41 (1981) 111–163. p.

SALÁT G.: *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján*. Budapest, Balassi, 2003. (Sinológiai Műhely 3.)

Nyugati nyelvű tanulmányok

BALAZS, É.: *Le traité juridique du „Souei-chou.”.* Leiden, E. J. Brill, 1954.

BODDE, D. – C. MORRIS: *Law in Imperial China. Exemplified by 190 Ch’ing Dynasty Cases.* Philadelphia, University of Pennsylvania, 1967.

BODDE, D.:

– *China’s First Unifier. A Study of the Ch’in Dynasty as Seen in the Life of Li Ssu (280?–208 B.C.).* Leiden, E. J. Brill, 1938.
– „Forensic Medicine in Pre-Imperial China.” *JAOS* 102 (1982) 1–15. p.

CH’Ü, T’UNG-TSU: *Law and Society in Traditional China.* Paris, Mouton & Co., 1961.

CHEN, P.: *Law and Justice. The Legal System in China 2400 B.C–1960 A.D.* New York – London, Dunellen, 1973.

COHEN, J. A. – R. R. EDWARDS – FU-MEI CHANG CHEN (eds.): *Essays on China’s Legal Tradition.* Princeton, Princeton University Press, 1980.

CREEL, H. G.: „The *Fa-chia*: »Legalists« or »Administrators«?” In uő: *What is Taoism? And Other Studies in Chinese Cultural History.* Chicago – London, The University of Chicago Press, 1970, 92–120. p.

DUTTON, M. R.: *Policing and Punishment in China. From Patriarchy to the People.* Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

DUYVENDAK, J. J. L.: *The Book of Lord Shang.* London, Arthur Probsthain, 1963.

ESCARRA, J.: *Le droit chinois.* Peking – Paris, Henri Veitch – Sirey, 1936.

Fu, Zhengyuan: *China's Legalists. The Earliest Totalitarians and Their Art of Ruling*. Armonk, London, M. E. Sharpe, 1996.
Hsu Dau-lin: „Crime and Cosmic Order." *HJAS* 30 (1970) 111–125. p.
Hulsewé, A. F. P.:
– *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty*. Leiden, E. J. Brill, 1955. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.)
– „The Shuo-wen Dictionary as a Source for Ancient Chinese Law." In Soren Egerod – Else Glahn (eds.): *Studia Serica Bernhard Karlgren Dedicata. Sinological Studies Dedicated to Bernhard Karlgren on his Seventieth Birthday, October Fifth, 1959.* Copenhagen, Ejnar Munksgaard, 1959, 239–258. p.
– „The Ch'in Documents Discovered in Hupei in 1975." *TP* 64 (1978) 175–217, 338. p.
– „The Legalists and the Laws of Ch'in." In W. L. Idema (ed.): *Leyden Studies in Sinology.* Leiden, E. J. Brill, 1981, 1–22. p.
– „Ch'in and Han Law." In D. Twitchett – M. Loewe (eds.): *The Cambridge History of China. Vol. I. The Ch'in and Han Empires.* Cambridge, Cambridge University, 1986, 520–544. p.
– „Han China – a Proto »Welfare State«? Fragments of Han Law Discovered in North-West China." *TP* 73 (1987) 265–285. p.
– „The Wide Scope of Tao, »Theft«, in Ch'in-Han Law." *EC* 13 (1988) 166–200. p.
– „Fragments of Han Law." *TP* 76 (1990) 208–233. p.
– „The Long Arm of Justice in Ancient China. A Warrant for the Arrest of a Slave Dated 52 B. C." *Rocznik Orientalistyczny* 47 (1991) No. 2., 85–98. p.
– „Qin and Han Legal Manuscripts." In E. L. Shaughnessy (ed.): *New Sources of Early Chinese History. An Introduction to the Reading of Inscriptions and Manuscripts*. Berkeley, The Society for the Study of Early China and The Institute of East Asian Studies, University of California, 1997, 193–221. p.
Idema, W. L. – E. Zürcher (eds.): *Thought and Law in Qin and Han China. Studies Dedicated to A. Hulsewé.* Leiden, E. J. Brill, 1990.
Johnson, W. (trans.):
– *The T'ang Code. Vol. I. General Principles*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1979.
– *The T'ang Code. Vol. II. Special Articles*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1997.
Ladany, L.: *Law and Legality in China. The Testament of a China-Watcher*. Ed. by Marie-Luise Nath. London, Hurst & Company, 1992.
Lewis, M. E.: *Sanctioned Violence in Early China.* Albany, New York, State University of New York Press, 1990.
Liu, Yongping: *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development.* Hong Kong, Oxford University Press, 1998.
Loewe, M.:
– „Han Administrative Documents – Recent Finds from the North-West." *TP* 72 (1986) 291–314. p.

– „Manuscripts Found Recently in China. A Preliminary Survey." *TP* 63 (1977) 99–136. p.
– „The Orders of Aristocratic Rank of Han China." *TP* 48 (1960) 97–174. p.

MacCormack, G.: *The Spirit of Traditional Chinese Law*. Athens – London, The University of Georgia Press, 1996.

Peerenboom, R. P.: *Law and Morality in Ancient China. The Silk Manuscripts of Huang-Lao.* Albany, 1993.

Pokora, T.: „The Canon of Laws by Li K'uei – A Double Falsification?" *Archiv Orientální* 27 (1959) 96–121. p.

Salát G.:
– „Büntetőjog a régi Kínában I–II." *Selyemút,* I. évf. (1997) 2. szám, 31–34. p., 3. szám, 17–21. p.
– „Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben." In Birtalan Ágnes – Yamaji Masanori (szerk.): *Orientalista Nap 2001.* Budapest, MTA Orientalisztikai Bizottság – ELTE Orientalisztikai Intézet, 2002, 90–102. p.

Shapiro, S.: *The Law and the Lore of China's Criminal Justice*. Beijing, New World Press, 1990.

Turner, K:
– „The Theory of Law in the Ching-fa." *EC* 14 (1989) 55–76. p.
– „War, Punishment, and the Law of Nature in Early Chinese Concepts of the State." *HJAS* 53 (1993) 285–324. p.

Wallacker, B. E.: „Chang Fei's Preface to the Chin Code of Law." *TP* 72 (1986) 229–268. p.

Weld, S.: „Chu Law in Action. Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan." In C. A. Cook – J. F. Major (eds.): *Defining Chu. Image and Reality in Ancient China*. Honolulu, University of Hawaii Press, 1999.

Yates, R. D. S.:
– „Social Status in the Ch'in: Evidence from the Yun-meng Legal Documents. Part One: Commoners." *HJAS* 47 (1987) 197–238. p.
– „Some Notes on Ch'in Law. A Review Article of *Remnants of Ch'in Law*, by A. F. P. Hulsewé." *EC* 11–12 (1985–87) 243–275. p.
– „State Control of Bureaucrats under the Qin: Techniques and Procedures." *EC* 20 (1995) 331–365. p.

(Rövidítések: *EC: Early China*; *HJAS: Harvard Journal of Asiatic Studies*; *JAOS: Journal of the American Oriental Society*; *TP: T'oung Pao; WW: Wenwu.*)

A
TIZENNYOLCFÉLE *QIN*-BELI TÖRVÉNY
(Qin lü shiba zhong)

TÖRVÉNYEK A FÖLDEKRŐL
(Tian lü)[404]

A 1
Ha az eső időben érkezik, s jótékony hatással van a kisarjadt gabonára, azonnal tegyenek jelentést írásban az eső [által megöntözött] veteményről és kisarjadt gabonáról, valamint arról, hogy a megművelt, illetve a parlagon hagyott, megműveletlen földek hány *qing*et[405] tesznek ki. Ha akkor esik az eső, amikor a gabona már kifejlődött, szintén azonnal tegyenek jelentést az eső mennyiségéről és az érintett *qing*ek számáról. Ha szárazság, viharos szél vagy zivatar, árvíz, sáskák vagy egyéb állatok hordái károsítják a termést, akkor is azonnal tegyenek jelentést [az érintett] *qing*ek számáról. A közeli[406] járások könnyűlábú [futárokkal][407] küldjék a levelet; a távoli járások a futárszolgálattal küldjék [a levelet]. A nyolcadik hónap végére …[408] azokat.

A 2
A tavasz második havában senki ne merészeljen fát vágni a hegyekben és az erdőkben, valamint gátat vagy torlaszt emelni a víz útjába. A nyári hónapok kivételével senki ne merészeljen füvet égetni, hogy hamut nyerjen[409], [valamint] sást, állatkölyköt, tojást, madárfiókát gyűjteni; ne …[410] halakat, teknőcöket megmérgezni, csapdákat, hálókat kihelyezni. A hetedik hónapban [ezeket a tilalmakat] oldják fel. Csak akkor lehet eltérni a [megszabott] időszaktól, ha valaki szerencsétlenségére meghal, s a külső és belső koporsójához kell [fát] vágni. Az [állami] karámokhoz és egyéb tiltott körzetekhez[411] közel fekvő településeken az állatkölykök [növekedésének] időszakában senki ne merészeljen kutyákkal vadászni. Ha a közemberek kutyái behatolnak egy tiltott körzetbe, de nem üldözik a vadakat, és nem fogják el azokat, ne merészeljék megölni őket; ha [viszont] üldözik a vada-

---

[404] A cím alatt összesen csupán hat cikkely szerepel, noha a *Qin*-beli *corpus iuris* nyilván jóval több rendelkezést tartalmazott a földművelésről. Hogy miért pont ez a hat cikkely került a sírba, nem tudjuk.

[405] *Qing:* területmérték, 1 *qing* kb. 4,6 hektárnak felel meg.

[406] Valószínűleg a fővároshoz, *Xianyang*hoz közel eső járásokról van szó.

[407] *Qin*ben fejlett állami postaszolgálat működött. A „könnyűlábú" *(qingzu)* futárok minden bizonnyal a rendszeres postaszolgálaton kívüli, rendkívüli küldöncöket jelentették.

[408] Itt hiányzik 2-3 írásjegynyi rész a bambuszcsíkból.

[409] A hamut trágyának használták.

[410] Itt kb. 6 írásjegy teljesen elmosódott.

[411] A tiltott körzetek valószínűleg állami-uralkodói legelők, vadasparkok, ültetvények voltak.

kat és elfogják azokat, öljék meg őket. A parkfelügyelő által megölt összes kutyát egészben be kell szolgáltatni[412]; a mások [által] a tiltott körzetekben[413] megölt [kutyáknak] egyék meg a húsát, s [csak] a bőrét szolgáltassák be.

A 3

A *qing*enként[414] beszolgáltatandó széna és szalma [mennyiségét a birtokos] által kapott[415] földek száma alapján [kell kiszámítani]. Akár megművelt, akár megműveletlen a föld, *qing*enként szénából három vékát[416], szalmából két vékát kell beszolgáltatni. A szénát egy nyaláb fű vagy egy köteg gaz felett mind be kell gyűjteni.[417] A széna és a szalma beszolgáltatásakor az egyiket át lehet számítani a másikra.

A 4

Ha a gabona-, széna-, szalma-[raktárból] eltávolítják a fa [padlózatot] és a gyékényfonatot, a vékák számáról azonnal tegyenek jelentést a járásfőnöki hivatalnak. Ne használják; [a padlózatot] takarják le újra gyékényfonattal.[418]

A 5

Ami az [állami] szekerekbe fogott lovak és ökrök ellátmányát illeti: ha több mint két hónapig nem utalják ki és nem továbbítják, akkor szüntessék meg [az ellátást, többet takarmányt] ne utaljanak ki és ne továbbítsanak.[419] Az, akinek a földek főigazgatója[420] utalja ki az ellátmányt, de nem szerepel az állandó nyilvántartásban, az igazolás megérkeztének napjától kapja meg ellátmányát, s [a kiutalás] ne lépje túl az igazolásban [foglaltakat].[421]

---

[412] *Ru gong*, „be(adni) a köz(ös)be", vagyis beszolgáltatni az állami hatóságoknak.

[413] Vagy: „... egyéb tiltott körzetekben megölt..."

[414] *Qing*, lásd a 405. jegyzetet.

[415] *Shou*, „kap": nem tudjuk, hogy *Qin*ben milyen jellegű volt a földadományozás, sőt arról sincs információnk, hogy létezett-e földmagántulajdon.

[416] Egy véka *(shi)* kb. 20 liternek felel meg.

[417] A mondat értelmezése igen bizonytalan, talán elírás történt.

[418] A mondat nehezen értelmezhető. A szabály talán a D 129-es cikkelyhez hasonlóan arról a helyzetről szól, amikor az állami magtárban, amelynek alját szigetelésként fa padlózat és gyékényfonat fedte, gabona kerül ezek alá. Mivel ez pazarlásnak számít, az így „elveszett", s csak ellenőrzéskor, a gyékény és a padozat eltávolításakor megkerülő gabona mennyiségéről jelentést kell tenni a feljebbvalónak, hogy a felelőst megbüntethessék. A második mondatban nem derül ki, hogy mit nem szabad használni; valószínűleg a régi, használt gyékényfonatot, amelyen átjutott a gabona.

[419] A mondat fordítása igen bizonytalan.

[420] *Da tian*, szó szerint „nagy föld": a földművelésért felelős hivatalnokok egyike.

[421] A rendelkezés valószínűleg az utazó hivatalnokra vonatkozik: ez úti céljáról és feladatairól hivatalos igazolást kap, amelynek alapján a helyi hatóságok, amelyeknél megszáll, ellátmányt biztosítanak neki és igás állatainak.

A 6
A falvakban lakó közemberek ne merészeljenek bort árulni. A földek felügyelője[422] és a segéd-körzetfőnök[423] gondoskodjék [a borárusítás] betiltásáról és meggátolásáról. Aki nem tartja be a rendeletet, az bűntettet[424] követ el.

TÖRVÉNYEK AZ ISTÁLLÓKRÓL ÉS A LEGELŐKRŐL
(Jiu yuan lü)

A 7
A negyedik, hetedik, tizedik és első hónapban a földművelésre [használt] ökröket mérjék meg. Az év vége után, az első hónapban tartsák meg a „nagy osztályozást"[425]. Ha [az eredmény] jó, a földek felügyelője[426] jutalomként kapjon egy kancsó bort és egy köteg szárított húst; a karámban dolgozóknak egy alkalommal engedjék el a közmunkát; a marha[gondozók] vezetője pedig jutalomként háromszor tíz napnyi [közmunka elengedését] kapja. Ha [az eredmény] hitvány, a földek felügyelője kapjon megrovást[427], a karámszolgákat büntessék két hónapra[428]. Ha az ökröket a földeken dolgoztatták, s az ökrök [derék]bősége csökkent, a felelős kapjon minden hüvelyknyi [fogyásért] tíz bot-

[422] A járásokban a különböző állami feladatokat különböző hivatalok végezték, amelyeknek élén *sefu*, „felügyelő" állt. A „felügyelőt" valószínűleg a járásfőnök *(xianling)* nevezte ki saját alárendeltjei közül. A *shuihudi* szövegekben sokféle *sefu* szerepel, pl. „a földek felügyelője" *(tian sefu)*, „őrállomások felügyelője" *(ting sefu)*, „számszeríjászok felügyelője" *(fanu sefu)* stb., ezek a nevükben jelzett területtel foglalkozó hivatal élén álltak. A leggyakrabban a *guan sefu*, „a hivatal felügyelője" tisztséggel találkozunk: ez valószínűleg mindig az éppen szóban forgó, érintett hivatal vezetőjét jelenti. Ugyanez a helyzet, ha a „felügyelő" szó önmagában áll. Sokszor előfordul még a *da sefu* („nagy felügyelő") és a *xian sefu* („járási felügyelő") kifejezés: ezek nem egy speciális hivatal vezetőjét jelentették, hanem magát a járásfőnököt (lásd még a 433. jegyzetet.)

[423] *Bu zuo*, alacsony rangú hivatalnok, pontos szerepe ismeretlen.

[424] *Zui*, „bűn, bűntett"; a cikkely utolsó mondata ezzel a minősítéssel a cselekményt a büntető ítélkezés hatáskörébe utalja.

[425] *Da ke*, „nagy osztályozás": nem tudjuk, hogy ez pontosan hogyan folyt, de ilyenkor nyilván minden állami tulajdonú állatot megmértek és minősítettek. Az állatok, egyes hivatalnokok, illetve a bányászat teljesítményének osztályozásával kapcsolatos cikkelyekben kétféle minősítés szerepel: a *dian* (ezt „hitványnak" vagy „elégtelennek" fordítjuk), illetve a *zui* („jó"). Az előbbiért a felelősöknek büntetés, az utóbbiért jutalom járt.

[426] *Tian sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[427] *Sui*, „leszid, megró": nem tudjuk, hogy ez csupán szóbeli feddést jelentett, vagy a megrovást írásba is foglalták. A megrovás következményeit nem ismerjük.

[428] Nem tudjuk, hogy a két hónap mire vonatkozik: a büntetés lehet kéthónapnyi közmunka, de kéthónapnyi fizetségmegvonás is.

ütést. A falvakban is osztályozzák [az ökröket][429]: ha [az eredmény] jó, a falufőnök[430] jutalma tíz napnyi [közmunka elengedése]; ha [az eredmény] hitvány, kapjon harminc botütést.

A 8

Ha valaki kölcsönvesz egy vaseszközt[431], amely kopott, régi és használhatatlan, és [az eszköz] eltörik, ezt [vezessék be] a „használati könyvbe"[432], s [az eszközt] vegyék vissza anélkül, hogy kártérítést [kérnének].

A 9

Ha az állami lovakat és marhákat legelni viszik, s egy ló vagy marha elpusztul, sürgősen értesítsék a járást, ahol [az állat] elpusztult. A járás azonnal vizsgálja ki [az ügyet] és gyűjtse be [a tetemet]. Ha nem [intézkednek elég] gyorsan és [a tetem] tönkremegy, a járásfőnök[433] fizessen annyi kártérítést, amennyi [a tetem] értéke volt, mielőtt tönkrement.

Ha kis[434] *közrabszolga*[435] betegségben meghal, jelentsék a …[436]-nak. Ha nem betegségben hal meg, akkor vizsgálati jelentésben értesítsék a hivatalt, hogy az elbírálhassa [az ügyet].

---

[429] A cikkely alapján úgy tűnik, hogy állami marhákat nemcsak állami karámokban, legelőkön tartottak, hanem a falusi lakosoknak is kiadtak nevelésre.

[430] *Li dian*, „falufőnök". A kifejezés eredetileg *li zheng* volt, de a névtabu miatt megváltoztatták: *Qin Shi Huangdi* (ur. Kr. e. 246–221–210) eredeti neve *Ying (Zhao) Zheng* volt, emiatt a – nem ugyanúgy, de hasonlóan írt – *zheng* írásjegyet a „falufőnök" szóban nem használhatták. A falufőnök valószínűleg nem állami hivatalnok volt, hanem a falu tekintélyes, befolyásos lakosa, akit az állam felelőssé tett a falubeliek viselkedéséért. A rendelkezésekben gyakran együtt szerepel a „falu véneivel" *(lao)*.

[431] Minden bizonnyal állami tulajdonú eszköz kölcsönvételéről van szó. Az ilyen ügyleteket is a helyi hivatalnokok intézték.

[432] *Yong shu*, „használati könyv": valószínűleg nyilvántartás, leltár az állami tulajdonú eszközökről, amelybe bejegyezték az eszközökkel kapcsolatos adatokat.

[433] *Ling*, a *xianling*, járásfőnök rövidítése. A járásfőnököt a központi kormányzat nevezte ki, s felelősséggel tartozott a járásában tevékenykedő különböző hivatalok működéséért.

[434] *Xiao*, „kis": az A 12-es cikkely meghatározása szerint a 6 láb 5 hüvelyknél (kb. 150 cm) alacsonyabb férfi, a 6 láb 2 hüvelyknél (kb. 143 cm) alacsonyabb női elítéltek számítottak „kicsinek". Ennek a fejadagjuk mennyisége miatt volt jelentősége.

[435] A *Qin*- és *Han*-korban a különböző bűntettekért a leggyakrabban kényszermunka-büntetést szabtak ki, amelynek több fokozata volt. Ítélethozatalkor nem azt mondták ki, hogy hány évre ítélik el a bűnöst, hanem azt, hogy milyen fokozatú kényszermunkás lesz – a fokozat egyben meghatározta az időtartamot is. A *Qin*- és a *Han*-korban a kényszermunka-fokozatok neve megegyezett, s talán időtartamuk is. A fokozatok a következők voltak: *1. Falépítő* (*chengdan* – férfi), *gabonaőrlő* (*chong* – nő): a legsúlyosabb büntetés, a *Han*-korban öt évig tartott, s különféle megcsonkító büntetésekkel járhatott együtt; *2. Rőzsegyűjtő* (*guixin* – férfi), *rizsrostáló* (*baican* – nő): a büntetés három évig tartott; *3. Közrabszolga (lichen), közrabszolganő (liqie):* ez a büntetés is három évig tartott, de enyhébbek voltak a kísérő büntetések; *4. Rablók elleni őr (sikou):* két évig tartott; a súlyo-

Ha a nagy istállók, a középső istállók vagy a palotai istállók lovai vagy marhái [elpusztulnak], inukat, bőrüket, szarvukat, valamint az áruknak megfelelő pénzt adják át, s [ezeket az érintett] személyek vigyék be az [illetékes] hivatalba.[437]

Ha valakinek a szekerét állami lovak vagy ökrök húzzák, s a lovak [vagy ökrök] elvesznek, …[438] a járást, ahol elpusztultak. A járás vizsgálja ki [az ügyet], …[439] adja el az [állat] húsát, s azonnal gyűjtse be az [állat] inát, bőrét, szarvát, valamint teljes árát pénzben. Ha a [beszedett] pénz kevesebb a törvényben megszabottnál, akkor rendeljék el az érintetteknek, hogy pótolják [a hiányzó összeget], emellett értesítsék a hivatalt. A hivatal értesítse a járást, ahová a lovak és ökrök [tartoznak, hogy az elpusztult állatokat] töröljék [a nyilvántartásból].

Ami a járások és a fővárosi hivatalok[440] [által használt] állami ökrök osztályozását illeti, mindegyiket osztályozzák. Ha tíz vagy annál több ökör volt, s egy év után az egyharmaduk elpusztul, illetve ha kevesebb mint tíz ökör volt, vagy valaki használatra kapott ökröket, s egy év után ebből három vagy annál több elpusztul, akkor az illetékes hivatalnok, az ökröket etető közember, valamint a járásfőnök és helyettese[441] mind bűntettet követtek el. A Gazdálkodási Minisztérium[442] osztályozza a járásokat, a Nagy Magtár[443] osztályozza a fővárosi hivatalokat és azokat, akik [ökröket] kaptak használatra.

---

sabb kényszermunkára ítéltek a főbüntetésük letelte után egy ideig még *sikou*ként szolgáltak; *5. Vigyázó (hou):* a legenyhébb, egyéves büntetés. Nem tudjuk, hogy az egyes kategóriákba tartozó kényszermunkások milyen munkát végeztek, de valószínű, hogy mindig azt, amire az adott területen éppen szükség volt. A fokozatok nemcsak időtartamukban tértek el, hanem a kísérő csonkító büntetések súlyosságában, a munkafeltételekben, ellátásban stb. is.

[436] Itt két írásjegy olvashatatlanná vált.

[437] A fordítás bizonytalan; nem derül ki, hogy az említett dolgokat ki adja át kinek.

[438] Az ókori írnok innen valószínűleg kifelejtett néhány írásjegyet.

[439] Itt egy értelmezhetetlen írásjegy áll.

[440] A *du guan* (fővárosi hivatal) elnevezés nem a szerv székhelyére utal, hanem arra, hogy az adott hivatal egy fővárosi hatóság, minisztérium alá tartozik, vezetőjét *(guan zhang)* központilag nevezik ki. Ezzel szemben állnak a *járási (xian)* szervek, amelyeknek főtisztviselőit (*sefu*, „felügyelő") helyben jelöli ki a járásfőnök. Tehát mind a *fővárosi,* mind a *járási* hivatalok – mindkét fajtából több van, a különböző állami funkcióknak megfelelően – a járásokban működnek, a különbség a felügyeletükben és vezetőik kinevezésében van.

[441] *Cheng*, „helyettes, segéd-, al-...": a szó mindig egy magasabb beosztású hivatalnok közvetlen munkatársát, alárendeltjét jelenti. A *shuihudi* iratokban általában annak a hivatalnoknak a helyetteséről van szó, amely a szövegben megelőzi. Ha önmagában áll, valószínűleg járásfőnök-helyettest jelöl.

[442] *Nei shi*, a mezőgazdaságot és a pénzügyeket irányító központi hivatal.

[443] *Da cang*, „Nagy Magtár": ismeretlen hatáskörű és szerepű szerv.

B
TÖRVÉNYEK AZ ELLENŐRZÉSRŐL
(Jiao lü)

B 1

Ezek a fővárosi hivatalok[444] és a járások ellenőrzésére vonatkozó törvények.[445]

Ha többlet vagy hiány van, a tárgyak értékét becsüljék meg, s a legmagasabb értékű [tárgy] alapján büntessék meg [a felelősöket; a különböző tárgyak értékét] ne összesítsék.

B 2

A hivatal felügyelője[446] és [az adott hivatalba] beosztott összes hivatalnok együtt térítsék meg a hiányzó termékek [értékét]; a többletet vezessék be [a nyilvántartásba].

B 3

Ha a mérésnél használt *shi*-mérték[447] nem pontos, s tizenhat *liang*nál[448] többel [tér el a szabványostól], a hivatal felügyelője fizessen egy páncélzatnyi[449] bírságot; ha kevesebb, mint tizenhat, de több, mint nyolc *liang*gal [tér el a szabványostól], a bírság egy pajzs. Ha a *tong*[450] nem pontos, s két *sheng*gel[451] [tér el a szabványostól], a bírság egy páncélzat; ha

---

[444] *Du guan,* lásd a 440. jegyzetet.

[445] Valószínűleg eredetileg ez a cikkely szerepelt a törvény legelején, s a fenti mondat vezette be magát a törvényszöveget.

[446] *Guan sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[447] *Shi*, súlymérték, 1 *shi* kb. 30 kg-nak felel meg.

[448] *Liang*, „uncia", súlymérték, kb. 15,5 grammnak felel meg.

[449] A *Qin*-beli jog sajátossága, hogy a bírságok összegét – a későbbi koroktól eltérően – nem pénzben vagy egyéb piaci értékmérőben (pl. selyemben) adták meg, hanem páncélzatban *(jia)*, pajzsban *(dun)* és a páncéllemezek összevarrására szolgáló selyemszálban *(luozu)*. A kiszabható bírság nem volt túl változatos: lehetett egy vagy két páncélzat, egy vagy két pajzs, illetve húsz vagy ötven egységnyi selyemfonal (közemberek „bírsága" lehetett még meghatározott idejű közmunka vagy katonai szolgálat is). Nem tudjuk, hogy valóban pajzsokat és páncélokat kellett-e beszolgáltatni, vagy csak az árukat pénzben (a korabeli *Qin*ben már jól ismerték az öntött, egységes pénzt). Az utóbbi változat tűnik valószínűnek: ahogy *Qin Shi Huangdi* híres agyaghadseregén is megfigyelhető, a *Qin*-beli katonaság egységes páncélzattal és fegyverzettel rendelkezett, amelyet minden bizonnyal állami műhelyek állítottak elő. Értelmetlen lett volna tehát a megbírságolt személynek megvásárolnia a pajzsot-páncélt az állami műhelytől, aztán beszolgáltatni azt az államnak. A pajzs, páncélzat, selyemszál értékét sajnos megközelítőleg sem ismerjük.

[450] *Tong*, ritka űrmérték, nagysága nem egészen tisztázott. Valószínűleg 1 *tong* 6 *dou*t, 1 *dou* pedig 10 *sheng*et tett ki. 1 *dou* kb. 2 liternek felel meg, 1 *tong* tehát kb. 12 liter.

[451] *Sheng*, űrmérték, 1 *sheng* kb. 2 deciliternek felel meg.

kevesebb, mint két, de több, mint egy *sheng*gel [tér el a szabványostól], a bírság egy pajzs.[452]

B 5

Ha a [készletek] számbavételekor többletet vagy hiányt [találnak], s annak értéke 110 és 220 garas[453] között van, a hivatal felügyelője kapjon megrovást[454]; ha [az érték] 220 és 1100 garas között van, a felügyelő fizessen egy pajzsnyi bírságot; ha [az érték] 1100 és 2200 garas között van, a hivatal felügyelője fizessen egy páncélzatnyi bírságot; ha meghaladja a 2200 garast, a hivatal felügyelője fizessen két páncélzatnyi bírságot.

B 7

Az ugyanabban a hivatalban [dolgozóknak] mind megvan a maguk feladata, [ezért] mindegyikőjüket a maguk feladatkörében [elkövetett vétségek] miatt kell felelősségre vonni. Ha a hivatal felügyelőjét leváltják[455], a járásfőnök kirendel valakit hivatalának ellenőrzésére; a hivatal felügyelőjét az ellenőrzéskor [talált vétségek] alapján kell felelősségre vonni és megbírságolni, a nagy felügyelőt[456] és helyettesét mentsék fel [a büntetés alól]. Ha a járásfőnököt váltják le, az új felügyelő maga végezze az ellenőrzést; [ilyenkor] a korábbi felügyelőt és helyettesét ne mentsék fel [a büntetés alól].

B 9

Ha a magtár beázik, s a gabona [egy része] elrothad, illetve ha gabonát halmoznak fel, de [annak egy része] tönkremegy, akkor ha az ehetetlenné vált [gabona mennyisége] nem éri el a száz vékát[457], a hivatal felügyelője kapjon megrovást[458]; ha [a kár] több, mint száz, de kevesebb, mint ezer véka, a hivatal felügyelője fizessen egy páncélzatnyi bírságot; ha

---

[452] A passzusból kiszámolható, hogy a hivatalban használt súly 30 kg-onként 124 g-mal, vagyis 0,41%-kal térhetett el a szabványtól büntetlenül. Ugyanez az arány űrmértéknél 12 literenként 2 dl, vagyis 1,7%.

[453] *Qian*, „pénz": a *shuihudi* szövegekben a szó egyértelműen meghatározott pénzegységet jelent. Pontos értékét nem ismerjük, de egy *qian* egész biztosan nem ért túl sokat, ezért fordítjuk „garasnak". A következőkből lehet egy *qian* értékét megbecsülni: *1.* A kényszermunkások télikabátjának készítéséhez felhasználandó kender ára a mérettől függően: 60, 46, illetve 36 *qian* (A 49). *2.* A kényszermunkások öltözetére költendő összeg télen és nyáron: 110, illetve 55 *qian közrabszolga, falépítő* részére; ugyanilyen státusú személynek, ha kis termetű: 77, illetve 44 *qian; gabonaőrlő*knek 55, illetve 44 *qian*; ha kis termetűek, 44, illetve 33 *qian* (A 50). *3.* Bírság, büntetésmegváltás vagy az állammal szembeni adósság ledolgozásakor egy napi munka 8 *qian*nyi adósság ledolgozásának felel meg, ha viszont az illető ellátásáról az állam gondoskodik, egy napi munka 6 *qian*nel ér fel – vagyis egy ember egy napi, alacsony szintű ellátása 2 garasba került (A 68). A büntetések kiszabásánál valami miatt jelentősége volt a 11 többszöröseinek, de ennek okát nem ismerjük.

[454] *Sui*, lásd a 427. jegyzetet.

[455] *Mian*, lásd a 474. jegyzetet.

[456] *Da sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[457] *Shi*, lásd a 416. jegyzetet.

[458] *Sui*, lásd a 427. jegyzetet.

több, mint ezer véka, a hivatal felügyelője fizessen két páncélzatnyi bírságot. A hivatal felügyelőjének és az [illetékes hivatalba] beosztott hivatalnokoknak rendeljék el, hogy együtt térítsék meg a tönkrement gabona [árát]. Ha a gabona, bár tönkrement, de még ehető, akkor mérjék meg; [a felelősöket az ehetetlenné] rohadt vékák száma alapján ítéljék el.

B 12

[…]

Ha gabonát, szénát, szalmát halmoznak fel a magtárban, s többlet vagy hiány keletkezik, de azt eltitkolják és nem jelentik; valamint minden olyan esetben, ha a többletet a hiány pótlására használják; és ha egyéb tárgykészletek [árát] meg kellene téríteni, de csalárdul törlik őket [a nyilvántartásból], hogy így pótolják [a hiányt]: mindezekben az esetekben ugyanaz a szabály [alkalmazandó], mint lopás[459] esetén. Ha a nagy felügyelő[460] és helyettese tudnak [a csalásról], de nem büntetik meg [a bűnöst], akkor a közönséges bűnösökre vonatkozó törvény szerint kell elítélni őket, emellett a magtárért felelős [hivatalnokkal] együtt [nekik is részt kell vállalniuk] a hiány megtérítésében.

Amikor a számadást beküldik, a magtárak leltárát terjesszék fel a Gazdálkodási Minisztériumnak[461].

Amikor valaki gabonát [akar] betenni, s [kiderül, hogy] a raktár, amelyet kinyit, beázott, a vezető hivatalnokokat össze kell hívni, hogy megtekintsék.

A szénát és szalmát ugyanúgy [kezeljék, mint] a ki nem csépelt gabonát.

B 15

Amikor az állami eszközök ellenőrzésénél többletet vagy hiányt találnak, a [felelősöket] a *Felszerelésekről szóló törvény*[462] alapján kell elítélni; emellett térítsék meg [a hiányt]. Ha [az eszköz] nincs a „felszereléseknél" [felsorolva], értékét becsüljék meg.

B 16

Ha egy állami eszközt nem bélyegeztek vagy jelöltek meg, a hivatal felügyelője fizessen egy pajzsnyi bírságot.

B 18

Ha a hivatali raktárban bőröket tárolnak, gyakran szárítsák és levegőztessék azokat. Ha [a bőröket] rovarok rágják meg, a hivatal felügyelője fizessen egy páncélzatnyi bírságot.

B 25

Ha egy hivatal felügyelőjének két páncélzatnyi bírságot kell fizetnie, a járásfőnök és helyettese fizessen egy páncélzatnyi bírságot. Ha egy hivatal felügyelőjének egy páncélzat-

[459] *Dao*, lásd az 575. jegyzetet.

[460] *Da sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[461] *Nei shi*, lásd a 442. jegyzetet.

[462] *Ji lü*, ilyen címet viselő törvény nem maradt ránk.

nyi bírságot kell fizetnie, a járásfőnök és helyettese fizessen egy pajzsnyi bírságot.[463] Az érintett hivatalnokokat ugyanúgy vonják felelősségre, bírságolják vagy róják meg, mint a hivatal felügyelőjét. Az [adott hivatalba] beosztott többi hivatalnokot, a számadást készítő járási írnokot, valamint a fővárosi raktárak, a fegyvertárak, a földek és az őrállomások felügyelőit ugyanúgy vonják felelősségre [a bűnökért, melyeket] az alájuk rendelt távoli, járási hivatalokban [követnek el][464], mint a járásfőnököt és helyettesét.

B 28

Ha a számadások ellenőrzésénél hibát találnak, s [a hiba] kevesebb, mint 220 garas, a hivatal felügyelője kapjon megrovást; ha meghaladja a 220 garast, de kevesebb 2200 garasnál, a bírság egy pajzs; ha meghaladja a 2200 garast, a bírság egy páncélzat. Egy portányi, egy lónyi vagy ökörnyi [hiba esetén] fizessen egy pajzsnyi bírságot; kettő [porta, ló, ökör] felett a bírság egy páncélzat.

[463] A felettes járásfőnök tehát felelős az alárendelt felügyelők vétkeiért.

[464] A járásokban nemcsak járási hatóságok működtek, hanem egyes központi szervek alárendelt szakhivatalai is. A fenti cikkely szerint ha az ilyen hivatalok vétséget követtek el, mind a járás, mind a felettes központi szerv vezetőjét megbüntették.

C
KÜLÖNFÉLE RENDELKEZÉSEK *QIN* TÖRVÉNYEIBŐL
(Qin lü zachao)

C 1

[Ha valaki egy olyan személyt ajánl hivatalra] és vállal érte kezességet[465], akit [korábban] menesztettek[466] hivatalából, fizessen két páncélzat bírságot.

Mozgósítás idején *shangzao*[467] vagy annál magasabb rangot viselő személyt nevezzenek ki időleges[468] felügyelővé[469] és átmeneti segéddé, hogy maradjanak és őrizzék [a hivatalt]; aki nem követi a rendelkezést, fizessen két páncélzat bírságot.[470]

Ha a harcosok hivatalnoka[471] vagy a számszeríjászok felügyelője kinevezésekor nem követik a törvényeket, illetve ha a számszeríjászok a lövészeten nem találják el a célt[472], a parancsnok[473] fizessen két páncélzatnyi bírságot.

Ha a számszeríjászok felügyelője lövészeten nem találja el a célt, fizessen két páncélzatnyi bírságot és váltsák le[474]; a felügyelő kezeskedik[475] érte.

---

[465] *Ren*, „kezeskedik valakiért". *Qin* államban még nem – vagy csak kismértékben – alkalmazták a későbbi császárkorban elterjedt hivatalnoki vizsgarendszert, s a különböző tisztségekre a már hivatalban lévő tisztviselők ajánlására neveztek ki embereket. Az ajánló kezességet vállalt ajánlottjáért, így ha az nem megfelelően látta el hivatalát, vagy vétséget követett el, az őt ajánlót is felelősségre vonták.

[466] *Fei*, „meneszt, eltávolít", a *shuihudi* szövegekben a szó azt jelenti, hogy egy hivatalnokot végleg leváltanak, s nem vállalhat többé hivatalt.

[467] *Shangzao*, a *Qin*-beli húsz „nemesi rang" közül a második legalacsonyabb. Nemesi rangot *(jue)* különféle – elsősorban katonai – érdemekért lehetett szerezni. A rang fokozata az érdemek nagyságától (például a csatában levágott ellenséges fejek számától) függött. A rangot viselőknek különböző előjogaik voltak, például bűncselekmény esetén enyhébb elbírálás alá estek, büntetésüket egyes esetekben megválthatták, ledolgozhatták. Megjegyzendő, hogy a „nemesi rang" nincs közvetlen összefüggésben sem a hivatali pozícióval, sem az előkelő származással.

[468] *Shou*, „őrző, őrködő", egy posztra ideiglenesen kinevezett hivatalnok jelzője.

[469] *Sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[470] *Qin*ben háború idején egyes járási hivatalnokoknak a hadsereggel kellett tartaniuk; az ő helyükre neveztek ki ideiglenes tisztviselőket.

[471] *Shili*, „harcosok hivatalnoka", alacsony rangú katonatiszt.

[472] Nyilvánvalóan valamiféle íjászati vizsgáról van szó, amelyen felmérik, hogy az adott körzet katonái megfelelő kiképzésben részesültek-e a helyi katonai hivatalnokoktól. *Qin*ből több adatunk nincs, de a *Han*-korról tudjuk, hogy az ilyen vizsgákon tizenkét lövésből legalább hatszor el kellett találni a célt.

[473] *Wei*, „parancsnok", katonai rang, pontos *Qin*-beli hatásköre és szerepe tisztázatlan.

[474] *Mian*, „levált": a *fei*jel (lásd a 466. jegyzetet) ellentétben nem jelent végleges kizárást a hivatalnokszervezetből.

[475] *Ren*, lásd a 465. jegyzetet. Itt tehát a felügyelőt is megbüntetik a számszeríjászok felügyelőjének – aki nyilván az ő alárendeltje – alkalmatlansága miatt.

Ha egy szekérhajtót már négy éve tisztségébe helyeztek, de nem tud szekeret hajtani, akkor az, aki kiképezte őt, fizessen egy pajzsnyi bírságot; váltsák le, s tegye jóvá négyévnyi [elmaradt] munka- és katonai szolgálatát.[476]

(Törvény a hivatalnokok kinevezéséről)[477]

C 2

Annak, aki úgy tesz, mintha egy rendeletet követne, de elveti azt és nem hajtja végre, borotválják le a szakállát[478], és tegyék őt *vigyázó*vá[479].

Ha valaki nem száll le gyékényéről, s nem áll fel, az fizessen két páncélzatnyi bírságot, [emellett] menesszék[480] őt.[481]

C 3

Ha *youshi*[482] száll meg [valahol], s nincs ellenőrző jelvénye[483], a járás, ahol megszállt, fizessen egy páncélzat bírságot; [ezt] az év végén szabják ki.

Ha valaki segít egy régi *Qin*-beli lakosnak[484] elhagyni [az országot] vagy kitörölni [a nevét] a nyilvántartásból, azt, hogyha *shangzao*[485] vagy annál magasabb [rangot visel], te-

---

[476] A kínai mondatból nem derül ki, hogy a hajtó vagy a tanító köteles-e pótolni a szolgálatokat; valószínűleg az előbbiről van szó, hiszen többéves kiképzése alatt ő lehetett felmentve a különféle kötelezettségek alól.

[477] A szövegcsoport több cikkelyének a végén megjelölték, hogy a cikkely melyik törvényből való.

[478] *Nai*, a szakáll leborotválása: az egyik leggyakoribb büntetés, általában valamilyen fokozatú kényszermunka mellékbüntetéseként szabják ki. Szerepe egyrészt a megalázás (mint sok más keleti népnél is), másrészt a rituális büntetés: a régi kínaiak kötelesek voltak testüket halálukkor úgy visszaadni a szüleiknek, ahogy azt tőlük kapták, tehát csonkítatlanul (a haj és a szakáll levágása is csonkításnak számított). A szakáll elvesztésével tehát az elítélt az ősei előtt is kellemetlen helyzetbe került.

[479] *Hou*, „őr, vigyázó": a legenyhébb kényszermunka-fokozat, a *Han*-korban egy évig tartott. Lásd még a 435. jegyzetet.

[480] *Fei*, lásd a 466. jegyzetet.

[481] A szövegből nem derül ki, hogy milyen alkalmakkor kell leszállni a gyékényről és felállni; valószínűleg központi rendelet felolvasásakor vagy feljebbvaló megjelenésekor.

[482] A *youshi* („vándorló uraság") más szövegekben vagy kóbor harcost, vagy vándorfilozófust jelent. A fenti esetben lehetetlen eldönteni, hogy a szó pontosan kiket jelöl.

[483] *Fu*, „ellenőrző jelvény": *Qin*ben igyekeztek korlátozni a lakosság mozgását, ezért utazni csak hivatalos engedéllyel, *fu*val lehetett.

[484] *Qin*ben különbséget tettek a régi *Qin*-beli lakosok *(gu Qin ren)*, valamint a nemrég bevándoroltak és a frissen elfoglalt területek lakosai között.

[485] *Shangzao*, lásd a 467. jegyzetet.

gyék *rőzsegyűjtő*vé[486], ha *gongshi*[487] vagy annál alacsonyabb [rangot visel], csonkítsák meg és tegyék *falépítő*vé[488].

(Törvény a *youshi*ről)

C 4

Ha valaki mellé kísérőket[489] kellene kinevezni, de a [népesség-] nyilvántartás nem teszi lehetővé, [hogy kísérőket kapjon], vagy ha a kinevezés gondatlanul[490] történik, minden [ilyen esetben a felelősnek] borotválják le a szakállát és tegyék őt *vigyázó*vá.

Ha valaki a törvényben [megszabottat] meghaladóan dolgoztatja kísérőjét, vagy ha megbotozza, akkor fizessen egy páncélzat bírságot; ha [a kísérő] bőre felszakad, [a bírság] két páncélzat.

(Törvény a kísérők kinevezéséről)

---

[486] *Guixin*, „rőzsegyűjtő", a második legsúlyosabb kényszermunka-fokozat, a *Han*-korban három évig tartott. Lásd még a 435. jegyzetet.

[487] *Gongshi*, a legalacsonyabb „nemesi rang"; az ennél alacsonyabb osztályba a rangnélküliek tartoztak. A „nemesi rangokról" lásd a 467. jegyzetet.

[488] *Chengdan*, „falépítő": a legsúlyosabb kényszermunka-fokozat, a *Han*-korban öt évig tartott. Lásd még a 435. jegyzetet.

[489] A *Shangjun shu* (a híres reformer, Shang Yang nevéhez kötött, de valószínűleg valamivel későbbi – Kr. e. 4–3. századi – legista alapmű) 19. fejezete szerint a „nemesi rangot" viselőknek joguk van bizonyos számú kísérőre *(shuzi),* akik havonta hat napot nekik dolgoznak, és háborúkban velük tartanak. A fenti rendelkezés – amely nem a *shuzi*, hanem a valószínűleg hasonló jelentésű *dizi* szót használja – arra az esetre vonatkozik, amikor a kísérők kiutalásáért felelős hivatalnok valamilyen okból nem, vagy nem az előírtaknak megfelelően jelöli ki a rangviselőnek a kísérőket.

[490] *Bu shen*, „gondos vizsgálat, nyomozás, körültekintés nélkül", vagyis gondatlanul. A szó jogi terminus technicus, s csak bizonyos cselekményekre vonatkozhat: a leggyakoribb ilyen cselekmény a „gondatlan feljelentés" (*gao bu shen*, ennek „meghatározását" lásd a D 80 cikkelyben), emellett lehet „gondatlan" a kísérők kinevezése (lásd a jelen cikkelyt), valamint a szolgálatokra alkalmatlan fogyatékosok bejelentése (C 20).

C 5

Ha egy régi *dafu*[491] fejeket vág le, száműzzék.[492]

Aki a vadászat[493] alatt egy páncélt [viselő szakaszt][494] kettéoszt két páncélt [viselő szakasszá], annak vágják le a szakállát[495].

A járások ne merészeljék a besorozottakat[496] elrejteni, s kísérővé[497] tenni őket. [Ha mégis megteszik], a parancsnok[498] fizessen két páncélzat bírságot, [emellett] váltsák le[499]; a járásfőnök fizessen két páncélzat bírságot. A szárított húst[500], amelyet a könnyű szekerek [legénysége], a számszeríjászok, az íjászok és a középső [hadsereg] besorozottjai visznek a hadseregbe, a járások ne kobozzák el. Ha a középső [hadsereg] besorozottaitól elkobozzák a szárított húst, a járásfőnök és a parancsnok fizessen két-két páncélzat bírságot.

C 6

A hátaslovaknak öt láb nyolc hüvelyknek[501] vagy annál magasabbnak kell lenniük. Ha nem tudják ellátni feladatukat, s vágtájuk vagy vonulásuk nem felel meg a rendelkezéseknek, a járási lovak igazgatója[502] fizessen két páncélzat bírságot, a járásfőnök és helyettese pedig fizessen egy-egy páncélzat bírságot.

Először be kell gyűjteni a [beszolgáltatandó] hátaslovakat; ha a lovak [száma] teljes, akkor válasszák ki [közülük azokat], amelyek a hadsereggel tartanak. Ha megérkeztek a

---

[491] A *dafu* kifejezés három nemesi rangfokozat nevében szerepel: alulról az 5. fokozat a *dafu*, a 6. a *guan dafu*, a 7. a *gong dafu*. A „régi *dafu*” *(gu dafu)* kifejezés pontos jelentése ismeretlen. A nemesi rangokról lásd a 467. jegyzetet.

[492] A rendelkezés értelmét a *Shangjun shu* 19. fejezetének egyik mondata világítja meg: eszerint csatában a tiszteknek nem szabad ellenséges fejeket levágniuk. Nyilván azt akarták elkerülni ezzel, hogy a tisztek kockázatos közelharcba keveredve veszélyeztessék saját életüket, s ezzel a csata sikerét.

[493] A „vadászat” kifejezés különféle katonai műveleteket is jelenthet. A szakaszok kettéosztása ezért súlyos taktikai hiba lehet.

[494] *Jia*, a szó a *shuihudi* szövegekben általában „páncélzatot” jelent, de itt valószínűleg egy másik jelentésében szerepel: „páncélos katonákból álló egység”.

[495] *Nai*, lásd a 478. jegyzetet. Megjegyzendő, hogy a különböző csonkító büntetések nem jártak egyedül, mindig valamilyen kényszermunkához kötődtek. Valószínű tehát, hogy a fenti esetben sem csupán a szakállát vágják le a vétkesnek, hanem bizonyos fokozatú kényszermunkára is ítélik.

[496] *Zu*, kötelező katonai szolgálatra besorozott közember.

[497] *Dizi*, lásd a 489. jegyzetet. A rendelkezés valószínűleg annak igyekszik elejét venni, hogy a katonai vagy közmunkaszolgálatra besorozottak *(zu)* a helyi hatóságok segítségével valamely helyi előkelőség kíséretéhez csatlakozva igyekezzenek kivonni magukat az állami kötelezettségek alól.

[498] *Wei*, lásd a 473. jegyzetet.

[499] *Mian*, lásd a 474. jegyzetet.

[500] Az itt szereplő értelmezhetetlen írásjegy valószínűleg elírás; a „szárított hús” *(fu)* olvasat csak feltételezés.

[501] Körülbelül 134 cm.

[502] *Sima*, „a lovak igazgatója”: a szó később katonai tisztséget jelentett, de itt valószínűleg eredeti értelmében használják, s az (állami) lovakért felelős tisztségviselőt jelenti.

hadseregbe, osztályozzák őket; ha a ló hitvány[503], a járásfőnök és helyettese fizessen két páncélzatnyi bírságot, a lovak igazgatója pedig fizessen két páncélzatnyi bírságot, [emellett] menesszék[504].[505]

C 7

Ha segédi, írnoki vagy annál magasabb tisztséget viselő hivatalnokok terhet raknak a teherhordó lovakra, …[506], s elrendelik, hogy bocsássák áruba [őket] és [eladásukkal] szerezzenek pénzt, mindegyikőjüket száműzzék.

C 8

Ha valakinek a hadseregben nem jár fejadag, de azt mégis kiutalják, mindannyian[507] fizessenek két-két páncélzat bírságot, és menesszék[508] őket. Ha nem [viselnek] hivatalnoki [tisztséget], két év katonai szolgálat [a büntetésük]. Ha harcos[társaik, akikkel együtt] étkeznek[509], szakaszvezetőik, rajparancsnokaik[510] nem jelentik fel őket, büntetésük egy év katonai szolgálat. Ha a járásfőnök, a parancsnok[511] [vagy] a harcosok hivatalnoka[512] nem fogja el őket, [ezek] fizessenek egy páncélzat bírságot.

Ha a hadsereg tagjai eladják fejadagjukat ott, ahol azt megkapják, vagy abban a járásban, amelyen keresztülvonulnak, büntetésük két év katonai szolgálat. Ha a [velük] egy szekérhez [tartozók és velük együtt] étkezők[513], szakaszvezetőik, rajparancsnokaik nem jelentik fel őket, egy év katonai szolgálat [a büntetésük]. Ha a járási közmunkák igaz-

---

[503] *Dian*, vö. 425. jegyzet.

[504] *Fei*, lásd a 466. jegyzetet.

[505] A *Qin*-beli állami lótenyésztésről rendkívül keveset tudunk. A fentiek alapján úgy tűnik, hogy minden járásban bizonyos számú lovat neveltek az ezzel megbízott hivatalnokok, s amikor a hadseregnek szüksége volt a lovakra, a különböző járásoktól begyűjtötték azokat. A lovak minőségét az biztosította, hogy a járási hivatalnokok feleltek értük. Megjegyzendő, hogy *Qin* győzelmében nagy szerepe volt az állam erős és képzett lovasságának.

[506] Itt egy értelmezhetetlen kifejezés áll: *shou shu si zu,* „iratokat megőrző magán-besorozottak"; emiatt az egész cikkely nehezen értelmezhető.

[507] Vagyis azok is, akik a fejadagot kiutalták, és azok is, akik azt kapták.

[508] *Fei*, lásd a 466. jegyzetet. A menesztés nyilván csak akkor jöhetett szóba, ha a vétkes hivatalt viselt.

[509] Vagyis a vétkesekkel egy katonai egységbe tartozók. A kölcsönös felelősségi rendszer a hadseregben is működött.

[510] *Tunzhang*, illetve *pushe*, katonai rangok, pontos *Qin*-beli hatáskörük nem ismert.

[511] *Wei*, lásd a 473. jegyzetet.

[512] *Shili*, lásd a 471. jegyzetet.

[513] *Tong che shi*, szó szerint „közös szekér és étkezés". A *Hadakozó fejedelemségek* korában a kínai hadseregekben egy-egy harci szekeret meghatározott számú gyalogos katona kísért, ezek egy egységet alkottak, s valószínűleg együtt kapták meg a fejadagjukat. Itt tehát ismét a kölcsönös felelősség példáját látjuk.

gatója[514], a közmunkák igazgatójának segéde és írnoka, s [a vétkeseket] vezető harcosok hivatalnoka nem fogja el őket, [ezek] fizessenek egy páncélzatnyi bírságot. Az országos közmunkák igazgatója egy pajzsnyi [bírságot fizessen].

Ha a hadsereg tagjainak fejadagját ott, ahol azt megkapják, vagy abban a járásban, amelyen keresztülvonulnak, közemberek megveszik, [ezek] fizessenek két páncélzat bírságot, a gabonát pedig kobozzák el. Ha a körzeti hivatalnok nem fogja el őket, [akkor ő], valamint a járásfőnök és annak helyettese fizessenek egy-egy páncélzatnyi bírságot.

Ha a besorozottaknak kiosztott fegyverek hibásak és nincsenek kijavítva, a [járásfőnök-] helyettes[515], a raktárak felügyelője és [az illetékes] hivatalnokok fizessenek két páncélzatnyi bírságot, [emellett] menesszék[516] őket.

C 9

Akik „nehéz körülmények”[517] [között töltött] éveik számát jelentősen eltúlozni merészelik, azok fizessenek egy páncélzatnyi bírságot, s „nehéz körülmények” [között töltött idejüket] töröljék.

(Törvény a nehéz körülményekről)

C 10

Ha az elraktározott bőröket rovarok károsítják meg, a felügyelő[518] egy páncélzatnyi, a járásfőnök és helyettese pedig egy pajzsnyi bírságot fizessen.

(Törvény a raktározásról)

C 11

Ha ellenőrzéskor [a kézművestermékek minőségét] hitványnak találják, a kézművesek mestere[519] egy páncélzatnyi, a [járásfőnök-] helyettes és a munkacsoport vezetője[520] egy pajzsnyi, a kézművesek pedig húsz …[521] selyemszálnyi bírságot fizessenek.

---

[514] *Sikong*, „a közmunkák igazgatója”, hivatali tisztség, viselője elsősorban az építkezésekkel foglalkozott. Az, hogy itt őt, illetve munkatársait is megbüntetik, arra utalhat, hogy jelen esetben a katonaságot nem háborúskodáshoz, hanem építkezéshez vették igénybe.

[515] *Cheng*, lásd a 441. jegyzetet.

[516] *Fei*, lásd a 466. jegyzetet.

[517] *Lao*, „kemény munka, nehézség, megpróbáltatás”. A *Han*-korban a távoli, határmenti vidékeken eltöltött katonai szolgálat idejét kedvezményesen számolták, egyes helyeken két „nehézségben” *(lao)* eltöltött nap három szolgálati napnak számított. *Qin*ről a fenti cikkelyen kívül nincs adatunk, de valószínűleg hasonló rendszer lehetett érvényben.

[518] *Sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[519] *Gongshi*, az állami műhelyek irányításáért felelős személy.

[520] *Caozhang*. A *cao* a kézművesek olyan csoportját jelentette, amelynek tagjai kölcsönös felelősséggel tartoztak egymásért.

[521] Az itt álló *ji* vagy *gei* írásjegy értelmezhetetlen; valamiféle mértékegységet jelölhet, amellyel a selyemszálak mennyiségét határozták meg. A selyemszálakat – amelyeknek szakítószilárdsága az acéléval vetekszik – a páncélzatokat alkotó kis bőrlemezek összevarrására használták.

Ha ellenőrzéskor három [egymást követő] éven át [a termékek minőségét] mindig hitványnak találják, a kézművesek mestere két páncélzatnyi, a [járásfőnök-] helyettes és a munkacsoport vezetője egy páncélzatnyi, a kézművesek pedig ötven … selyemszálnyi bírságot fizessenek.

C 12

Ha [egy állami műhely] az éves termelési [keretbe][522] nem tartozó, s [külön] rendeletben nem [előírt] egyéb eszközt merészel készíteni, a kézművesek mestere, valamint a helyettese fizessen két-két páncélzatnyi bírságot.

Ha egy járási műhely először szolgáltatja be [termékeit a központnak], és azok hitványak, a felügyelő[523] egy páncélzatnyi, a járási felügyelő[524], annak helyettese, a [nekik alárendelt] hivatalnokok és a munkacsoport vezetője egy-egy pajzsnyi bírságot fizessenek.

Ha kézművesként dolgozó *falépítő*k[525] [termékei][526] hitványak, fejenként mérjenek rájuk száz botütést.

Ha a nagy szekerek[527] hitványak, a közmunkák igazgatója[528] és a felügyelő[529] fizessen egy pajzsnyi bírságot, a munkásokra pedig mérjenek ötven botütést.

C 13

Ha a lakkfa-ültetvény hitvány, a felügyelő egy páncélzatnyi, a járásfőnök, annak helyettese és segédeik egy-egy pajzsnyi, a munkások pedig húsz-húsz …[530] selyemszálnyi bírságot fizessenek. Ha a lakkfa-ültetvény három éven át hitvány [marad], akkor a felügyelő[531] fizessen két páncélzatnyi bírságot, [emellett] menesszék[532], a járásfőnök és helyettese pedig fizessen egy-egy páncélzatnyi [bírságot].

C 14

Ha a kibányászott [érc?] súlya elégtelen, a felügyelő egy páncélzatnyi, segédje egy pajzsnyi bírságot fizessen. Ha három éven át elégtelen [marad], a felügyelő fizessen két pán-

---

[522] *Suigong*, „éves munka”: a kifejezés használata arra utal, hogy az állami műhelyeknek *Qin*ben évente meghatározott mennyiségű árut kellett előállítaniuk. A cikkely, úgy tűnik, az állami műhelyekben folyó illegális, magáncélú termelésnek igyekszik elejét venni.

[523] *Sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[524] *Xian sefu*, „járási felügyelő”, valószínűleg azonos a járásfőnökkel *(xianling* vagy *ling)*.

[525] *Chengdan*, lásd a 488. jegyzetet.

[526] Nyelvtanilag a „hitvány” *(dian)* jelző a *falépítőkre* vonatkozik, de mivel a szót máshol mindig termékekre alkalmazzák, elképzelhetőnek tartjuk, hogy az írnok itt kihagyott egy szót.

[527] *Da ju*, „nagy szekér”: kétkerekű, ökör vontatta szekér, amelyet szállításra használtak.

[528] *Sikong*, lásd az 514. jegyzetet.

[529] *Sefu*, lásd a 422. jegyzetet. Jelen esetben lehet, hogy a *sikong sefu* egy személyt jelöl, nevezetesen a közmunkák igazgatójának egyik beosztottját.

[530] *Ji* vagy *gei*, lásd az 521. jegyzetet.

[531] *Sefu*, lásd a 422. jegyzetet.

[532] *Fei*, lásd a 466. jegyzetet.

célzatnyi bírságot, [emellett] menesszék[533]. Ha [a súly] elégtelen, de nincsenek költségek[534], ne szabjanak ki bírságot.

Ha az éves termelés [eredménye] elveszik, mielőtt begyűjtenék és ellenőriznék, vagy ha hiány mutatkozik, az érintett munkacsoport vezetője fizessen egy pajzsnyi bírságot. Ha a *daguan*[535], a jobb oldali raktáros, a bal oldali raktáros, a jobb oldali vasércbányászat [-felelős], a bal oldali vasércbányászat [-felelős] [munkáját] elégtelennek minősítik, a felügyelő fizessen egy pajzsnyi bírságot.

C 15

Ha egy kézműves cölöpöket[536] válogat, s egy olyan cölöpöt, amelyet fel lehetne használni, használhatatlanként jelöl meg, fizessen két páncélzatnyi bírságot.

Ha egy kézműves megjelöl egy cölöpöt, mondván, hogy az használhatatlan, s ezzel akadályozza az építőket, de az építők kérik, hogy mégis használhassák, s fel is használják, akkor a kézműves, aki azt mondta, hogy nem lehet [használni], fizessen két páncélzatnyi bírságot.[537]

C 16

Tigrisvadászaton két szekér alkot egy egységet. Ha a tigris túljutott a ...[538], s követik, [de] a tigris visszafordul, a bírság egy páncélzat.[539] Ha a tigris elszökik, és nem sikerül elfogni, a szekér [legénysége] fizessen egy páncélzat bírságot. Ha a tigris éppen támadni akar, a közkatonák jöjjenek elő és lőjék le; ha nem találják el, fizessenek egy páncélzat bírságot.

Ha egy leopárd elszökik, s nem fogják el, fizessenek egy pajzsnyi bírságot.

(Az állami szekerek felügyelőjének vadászati törvénye)

C 17

Ha valaki sérülést okoz az uralkodó szekerét vonó lovaknak, s a [ló] bőrén egy hüvelyknyi sebet ejt, egy pajzsnyi bírságot fizessen; [ha a seb] két hüvelykes, a bírság két pajzs; ha több mint két hüvelyk, a bírság egy páncélzat.

Amikor a csatalovakat osztályozzák, s egy egész év után...[540] hat ló alatt egészen egy lóig, fizessen egy pajzsnyi bírságot.

---

[533] *Fei*, lásd a 466. jegyzetet.

[534] *Bu fu fei*, „nincsenek kiadások": a kifejezés nehezen értelmezhető.

[535] *Daguan*, szó szerint „nagy hivatalnok": ismeretlen funkciójú helyi hivatalnok.

[536] *Gan*, a döngölt földből készült falak megerősítésére szolgáló faoszlop.

[537] A mondat nehezen értelmezhető; a fordítás bizonytalan.

[538] A kipontozott helyen két írásjegy áll. Az egyik jelentése ismeretlen, a másik *(xian)* „ingoványt" jelent, de nagyon hasonlít a „nyers, friss hús" jelentésű írásjegyre, könnyen lehet annak elírása; ebben az esetben valamiféle csaliról lehet szó.

[539] A mondat értelme nem egészen világos; valószínűleg eredménytelen hajtóvadászatról van szó, amelynek során a tigrist sem lépre csalni, sem valahova – talán a többi vadász fegyverei elé – odaterelni nem sikerül. A tigrisvadászat az arisztokrácia kedvelt szórakozása volt.

[540] Innen valószínűleg hiányzik egy bambuszcsík (egy csíkon körülbelül harminc írásjegy, vagyis jó néhány mondat volt), így a rendelkezés értelmezhetetlen.

A heréletlen lovakat a szekérvonó lovak mögött kell elszállásolni; nem szabad őket ostorral verni. Aki megsérti a rendeletet, fizessen egy pajzsnyi bírságot. Aki vágta után nem fogja ki a lovat a kocsiból [azonnal], fizessen egy pajzsnyi bírságot.

C 18

Ha a hivatalnoki szekeret húzó lovak mérésekor [a lovakat] betegesen soványnak találják, valamint ha [az érintett hivatalnokok] nem jelennek meg a mérés napján, a bírság mindkét esetben egy pajzs. Ha a lovak teherbírását elégtelennek találják, az istállók felügyelője[541] egy páncélzatnyi, a járásfőnök, helyettese, segédeik és írnokaik egy pajzsnyi bírságot fizessenek. Ha a lovak teherbírását elégtelennek találják, az állatetetők felügyelője[542] [is] fizessen egy pajzsnyi bírságot.

C 19

Ha tíz kifejlett marhából hatnak nincs borja, a felügyelő és segédei fizessenek egy-egy pajzsnyi bírságot.

Ha tíz juhból négynek nincs kicsinye, a felügyelő és segédei fizessenek egy-egy pajzsnyi bírságot.

Ha a marhák és juhok osztályozásánál...[543]

C 20

Ha a megtermett ifjakat[544] elrejtik[545], valamint ha gondatlanság[546] [mutatkozik] a fogyatékosok bejelentésében, a falu főnöke[547] és vénei váltsák meg a szakáll-leborotválást[548].

Egy közembert nem lenne szabad idősnek[549] minősíteni [de mégis megteszik], vagy elérte az idős [életkort], de nem kérvényezik [felmentését a közmunka alól] – aki [ilyen]

---

[541] *Jiu sefu*, „az istállók felügyelője”: valószínűleg az állami lótenyésztésért felelős szervezetrendszer feje.

[542] *Zao sefu*, „az állatetetők felügyelője”: valószínűleg az „istállók felügyelőjének” alárendeltje, aki az egyes istállókban az állatok etetésével foglalkozó személyzetet ellenőrzi.

[543] A mondat végét tartalmazó bambuszcsík elveszett.

[544] *Ao tong*, „megtermett ifjú”: a szó minden bizonnyal a katona- és közmunkaköteles korba lépett férfiakat jelentette. Ebben a korban ez az életkor valószínűleg 15 év volt, ugyanakkor más rendelkezésekből kiderül, hogy a testmagasságot is figyelembe vették.

[545] *Ni*, „elrejt”. Körzetének katona- és közmunkaköteles férfiairól a helyi hivatalnok nyilvántartást vezetett; a cikkely alapján úgy tűnik, hogy a falufőnök kötelessége volt jelenteni a hivatalnoknak, ha valaki a faluban elérte a korhatárt, így be kellett kerülnie a nyilvántartásba. Ennek elmulasztása volt az „elrejtés”.

[546] *Bu shen*, lásd a 490. jegyzetet.

[547] *Dian*, a *li dian*, „falufőnök” rövidítése, amelyről lásd a 430. jegyzetet.

[548] *Nai*, lásd a 478. jegyzetet. A *Qin*-beli jog egyik sajátossága, hogy a vétkest esetenként lehetett egy bizonyos büntetés *megváltására* is ítélni.

[549] *Lao*, „idős, öreg”: a *Han*-korban a közemberek hatvanéves korukban minősültek „idősnek”, vagyis ettől az életkortól mentették fel őket a közmunka alól. A *Qin*-beli korhatárt nem ismerjük, valószínűleg hasonló volt a *Han*-korihoz.

csalást merészel elkövetni, fizessen két páncélzatnyi bírságot[550]. Ha az [érintett] falu főnöke és vénei nem tesznek feljelentést [az ügyben], fizessenek egy-egy páncélzatnyi bírságot; ötös csoportjának[551] tagjai [fizessenek] háztartásonként egy pajzsot; mindegyiküket száműzzék.[552]

(Törvény a sorozásról)

C 21

Ha a besorozott közkatonák nem mennek fel őrködni, s az őrhelyek ura, a szakaszvezető és a rajparancsnok[553] nem jelenti fel őket, [ez utóbbiak] fizessenek egy-egy pajzsnyi bírságot. Ha az őrségben lévők már felmentek őrizni a lépcsőket, de felhatalmazás nélkül[554] lejönnek, fizessenek fejenként két páncélzatnyi bírságot.[555]

C 22

Ha valaki, akit kijelöltek [valamilyen szolgálatra], visszatér, és azt nyilatkozza[556], hogy [szolgálatának] napjai beteltek, [de az igazoló] iratok még nem érkeztek meg, vagy azok nincsenek összhangban a nyilatkozattal, [akkor az illető] büntetése négy hónapnyi határszolgálat [minden elcsalni próbált] napért.

Ha a hadseregben új [jutalmak bevezetéséről] döntenek[557] egy város megtámadásakor, és a város elesik, de vannak, akik lemaradván nem érkeznek meg a harc helyszínére, s azt vallják, hogy csatában bekerítették őket, de kitörtek – ha [ez a vallomás] hamis, borotválják le a szakállukat[558]. Ha szakaszvezetőjük és rajuk [tagjai] tudtak erről, de nem jelentették, akkor fizessenek egy páncélzatnyi bírságot; ötös csoportjuk [tagjai fizessenek] két páncélzatot.

(Törvény a csapatokról és jelzőtüzekről)

---

[550] A szövegből nem derül ki, hogy kit kell megbírságolni; minden bizonnyal az illetékes hivatalnokról van szó, aki a nyilvántartást vezeti.

[551] *Wu*, „ötös csoport", fontos jogintézmény, amelyet *Qin*ben a legendás törvényhozó, *Shang Yang* nevéhez kötnek. A lakosságot öt családonként csoportokba, *wu*kba osztották, ha ezek tagjai közül valaki bűnt követett el, a kölcsönös felelősség alapján a csoport összes tagját megbüntették. A rendszer *Qin* mellett más ókori kínai államokban is létezett, s valamilyen formában a császárkorban is működött.

[552] A szövegből nem derül ki, hogy a falufőnököt és a véneket is száműzik-e, vagy csak az ötös csoport tagjait.

[553] *Tunzhang, pushe*, lásd az 510. jegyzetet.

[554] *Shan*: „hivatalos engedély, felhatalmazás nélkül". A *shuihudi* szövegekben a szót olyan cselekményekre használják, amelyeket hivatalos engedéllyel el lehet követni, anélkül azonban büntetendők.

[555] A szóhasználatból úgy tűnik, hogy a cikkely a palotaőrségről szól.

[556] *Ci*, „kijelentés, vallomás, nyilatkozat": a *shuihudi* szövegekben a szó a hatóságok előtt, pl. perben tett nyilatkozatokat jelöli. Vö. E 2.

[557] *Lun*, „döntés, ítélet": a *shuihudi* szövegekben általában bírói ítéletet, büntetéskiszabást vagy valakinek a megjutalmazásáról szóló hivatalos döntést jelent.

[558] *Nai,* lásd a 478. jegyzetet.

C 23a

Ha valaki meghal [háborús] szolgálat közben, nem adván meg magát, s döntést[559] hoznak utóda[560] [megjutalmazásáról], de később kiderül, hogy nem halt meg, akkor az utódtól vegyék vissza a „nemesi rangot". Ötös csoportjának tagjait mentesítsék [a büntetés alól][561]. Ha az, aki nem halt meg[562], hazatér, akkor tegyék őt *közrabszolgá*vá[563].

C 23b

Ha ellenséges katonák[564] fogságba esnek, tegyék őket *közrabszolgá*vá.

C 24

A *Törvény a rablók elfogásáról* ezt mondja: „Ha valaki az elfogott embert átadja másnak, hogy [a másik?] „nemesi rangot" szerezzen, annak vágják le a szakállát[565]."[566]

Nem szabad tolvajfogókat[567] [vendégek] fogadására, kikísérésére vagy egyéb [feladatokra] kirendelni; ha valaki [vendégek] fogadására, kikísérésére vagy egyéb feladatokra rendel ki [tolvajfogókat], az fizessen két páncélzatnyi bírságot.

---

[559] *Lun*, lásd az 557. jegyzetet.

[560] *Hou*, „utód, leszármazott": a szó nem minden leszármazottat jelöl, csak a főfeleség legidősebb fiát. *Qin*ben, mint több más kínai államban, a katonák hadi érdemeikért különböző jutalmakat, elsősorban „nemesi rangot" kaptak, amelyet az első számú örökös, a *hou* örökölt. Mint a fenti cikkelyből látszik, a hősi halált is érdemnek tekintették, ezért a csatában elesett katona „utóda" jutalmat kapott apja érdemeiért. A *hou* volt az, aki a családfő halála után az áldozatokat bemutatta az ősöknek.

[561] Nem derül ki, hogy milyen büntetés alól mentik fel az ötös csoport tagjait. Elképzelhető, hogy azért járna nekik automatikusan büntetés, mert csoportjuk tagja csalt vagy megszökött; de az is lehet, hogy azért, mert csoportjuk tagja meghalt – a *Shangjun shu* szerint ugyanis ha az ötös csoport egyik tagja csatában meghal, a többi tagot büntetésből megcsonkítják.

[562] Vagyis a csaló vagy szökevény.

[563] *Lichen*, az egyik kényszermunka-fokozat neve. Ez a büntetés a *Han*-korban három évig tartott, a *Qin*-korról nincs adat. A kifejezés jelentését egyesek vitatják, mivel mind a *li*, mind a *chen* szó (magán)rabszolgát is jelent, a *lichen* büntetés tehát értelmezhető „rabszolgává tételként" is. Mivel azonban ez utóbbira a *shuihudi* szövegek egy másik kifejezést használnak, s a rendelkezések közül sok a *lichen*eket felügyelő *állami* hivatalnokokra vonatkozik, emellett a *Han*-korban a *lichen* egyértelműen meghatározott idejű állami kényszermunka-büntetést jelentett, nagyon valószínű, hogy *Qin*ben is ez utóbbiról volt szó.

[564] *Kou*, szó szerint „rabló, lator"; ezt a kifejezést használták az ellenséges katonákra is. Arról, hogy mi történt a hadifoglyokkal kényszermunka-büntetésük letelte után, nincs adatunk.

[565] *Nai*, lásd a 478. jegyzetet.

[566] A cikkely valószínűleg két ember összejátszásáról szól: valaki elfog egy bűnöst, de mivel ezért nem jár neki jutalom (például mert hivatali ember, és éppen a bűnösök elfogása a feladata), átadja valaki másnak, s így az a bűnös feladásáért jutalmat kap.

[567] *Qiudao*, „tolvajfogó", a bűnösök őrizetbe vételét végrehajtó hatósági személy, poroszló.

C 25

A *Törvény a katonai szolgálatról* ezt mondja: „Ugyanannak a háztartásnak a tagjait nem szabad egyszerre besorozni."[568] Ha a járási felügyelő[569], a parancsnok[570] és a harcosok hivatalnoka[571] nem a törvény szerint hajtja végre a sorozást, fizessenek két páncélzatnyi bírságot.

C 26

Ha katonai szolgálatot teljesítők falat építenek vagy falat javítanak, álljanak jót [az általuk épített] falszakaszokért egy évig.[572] Ha a falnak, amelyet építettek, egyes részei tönkremennek, akkor az [építőket] vezető járási közmunkák igazgatója[573] és az őrhelyek ura fizessen egy-egy páncélzatnyi bírságot; a járási közmunkák igazgatójának helyettese, aki a [munkálatok] vezetőit irányítja, fizessen egy pajzsnyi bírságot. Ha katonai szolgálatot teljesítőknek elrendelték, hogy minden erejükkel a falakat javítsák, az őrhelyek [vezetői?] ne rendeljék őket más szolgálatra. Ha a [falak hibáit] kijavították, rendeljék ki őket a védművek magasítására és vastagítására. A járási parancsnok gyakran járjon körbe és ellenőrizze a munkájukat és azt, hogy mit csinálnak. Ha más szolgálatra merészelik rendelni őket, az, aki [más szolgálatot] végeztet velük, fizessen két páncélzatnyi bírságot.

[568] A rendelkezés nyilván a mezőgazdasági termelést védi; ha ugyanis ugyanannak a családnak több férfitagját egyszerre hívnák be katonának, a föld megműveletlen maradna.

[569] *Xian sefu*, „járási felügyelő", valószínűleg a járásfőnököt *(xianling)* jelenti.

[570] *Wei*, lásd a 473. jegyzetet.

[571] *Shili*, lásd a 471. jegyzetet.

[572] A falak az ókori Kínában döngölt földből készültek, így folyamatos karbantartásra szorultak.

[573] *Sikong*, lásd az 514. jegyzetet.

D
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK *QIN* TÖRVÉNYEIRŐL
(Qin lü da wen)

D 1

„Ha a *poroszló*k[574] hivataluknak hátat fordítva lopást[575] követnek el, súlyosbított büntetést kapjanak."[576]

– Mit jelent a büntetés súlyosbítása?

– Ha öten követik el a lopást, és a zsákmány több, mint egy garas, vágják le a bal lábukat, tetoválják őket, s váljék belőlük *falépítő*[577]. Ha nincsenek öten, s amit raboltak, eléri a 660 garast, tetoválják őket, vágják le az orrukat, s váljék belőlük *falépítő*. [Ha a zsákmány] nem éri el a 660 garast, de eléri a 220-at, tetoválják őket, s váljék belőlük *falépítő*. Ha [a zsákmány] kevesebb 220 garasnál, száműzzék őket. A *tolvajfogók*kal[578] is így bánjanak.

D 3

A[579] kiterveli[580], hogy *B*-t rabolni küldi. *B* egy napon elindul rabolni, de mielőtt odaérne, elfogják. Mindketten tartoznak megváltani a tetoválás-büntetést[581].

---

[574] *Haidao*, valószínűleg a *xiandao,* „poroszló, zsandár" elírása; ez utóbbi a bűnösök elfogásáért felelős hatósági személy volt, hasonlóan a tolvajfogóhoz (vö. 567. jegyzet).

[575] *Dao*, a szó egyaránt jelent „lopást", „rablást", „betörést"; a törvények nem tesznek különbséget a három bűncselekményfajta között. A továbbiakban a kifejezést a szövegkörnyezettől függően vagy lopásnak, vagy rablásnak fordítjuk.

[576] A mondat valószínűleg idézet egy törvényből.

[577] *Chengdan*, „falépítő", lásd a 488. jegyzetet. Úgy tűnik, a „csoportos elkövetés" súlyosbító tényező, hiszen, bár a zsákmány nem túl jelentős (1 garas), a büntetés igen súlyos.

[578] *Qiudao*, „tolvajfogó", lásd az 567. jegyzetet.

[579] Az esetleírásokban a szereplőket az „égi törzsek" ciklikus jegyei *(jia, yi, bing)* jelölik (a fordításban: *A, B, C*), ami igen fejlett absztrakciós képességre utal. Megjegyzendő, hogy hasonló jellegű szövegekben máig ugyanezeket az írásjegyeket használják.

[580] *Mou*, „kitervel, összeesküszik". A *Kérdések és válaszok...*-ban a kifejezés a fentin kívül még a D 4, 11, 14, 54, 60 cikkelyekben szerepel. Az esetekben az a közös, hogy a bűntettekben többen is érintettek, a szó tehát a bűnelkövetés olyan változatát jelöli, amelyben valamiféle közös tervezés történt.

[581] Vagyis a tetoválást *és* a kényszermunkát. Mivel a megcsonkítás általában együtt járt valamilyen fokozatú kényszermunkával, s egy bizonyos megcsonkítás (a tetoválás is annak számított) általában egy bizonyos kényszermunka-fajtával járt együtt, ez utóbbi büntetést – mint ami magától értetődik – a rendelkezések gyakran nem említik. Vö. 548. jegyzet.

D 4

Valakinek *A* nevű rabszolgája kiterveli[582], hogy ugyanannak az embernek *B* nevű rabszolganőjével ellopat a gazdától egy ökröt. [Az ellopott ökröt] eladják, ezután fogják a pénzt, és [megpróbálnak] elmenekülni az országból. A határon elfogják őket.

– Hogyan kell ítélni az egyik, s hogyan a másik felett?

– Ítéljék *falépítés*re és tetoválják őket, [majd] adják vissza mindkettőjüket a gazdájuknak[583].

D 5

A ellop egy ökröt. A lopás idején [*A*] 6 láb[584] magas. Miután egy évig fogva tartják, újra megmérik, s ekkor már 6 láb és 7 hüvelyk magas[585].

Kérdés:

– *A* felett hogyan ítéljenek?

– Váljék belőle csonkítatlan[586] *falépítő*.[587]

D 6

Valaki lopva más eperfájáról szed levelet[588]. Zsákmányának értéke nem éri el az egy garast.

– Hogyan ítéljenek felette?

– Bírsága legyen háromszor tíz nap közmunka.[589]

D 8

A lopást követ el, zsákmányának értéke 1000 garas. *B* tudja, hogy *[A]* lopott, s elfogadja a zsákmánynak kevesebb, mint 1 garas értékű részét.

Kérdés:

– *B* felett hogyan ítéljenek?

– Ugyanúgy, [mint *A* felett].

---

[582] *Mou*, lásd az 580. jegyzetet.

[583] Nyilván a kényszermunka idejének letelte után.

[584] Kb. 139 cm.

[585] Kb. 155 cm. Az elkövető nyilvánvalóan növésben lévő fiatal. Az itt nem közölt A 12-es cikkely szerint a kényszermunkások esetében a jogilag releváns testmagassághatár férfiaknál 6 láb 5 hüvelyk (kb. 150 cm), nőknél 6 láb 2 hüvelyk (kb. 143 cm). A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a közszabad férfiaknál a „nagykorúságot" szintén a 6 láb 5 hüvelyk körüli testmagasság eléréséhez kötötték.

[586] *Wan*, „teljes, csonkítatlan": a kényszermunka-büntetések általában különböző csonkításokkal jártak együtt, de egyes esetekben ettől eltekintettek; ilyenkor a rendelkezés közli, hogy az elítélt *wan*, vagyis csonkítatlan marad.

[587] Tehát az elkövetés, és nem az ítélethozatal időpontja a mérvadó.

[588] Az eperfalevél a selyemhernyó etetésére szolgál, tehát fontos termény.

[589] A rendelkezés arra a sajátosságra utal, hogy bírság nemcsak pénz, fegyverzet stb. lehet, hanem munkaszolgálat is.

D 9

A lopást követ el, kevesebb, mint egy garas értékben. [Ezután] *B* házába megy. *B* nincs tudatában [annak, hogy *A* lopott].

Kérdés:

– *B* fölött hogyan ítéljenek?

– Ne ítéljék el. Ha viszont látta és tudta, [hogy *A* lopott,] de nem fogta őt el, bírságként fizessen egy pajzsot.

D 10

A pénzt lop, hogy selymet vegyen, majd [a selymet] rábízza *B*-re. *B*, nem tudva a lopásról, elfogadja.

– *B* fölött hogyan ítéljenek?

– Ne ítéljék el.

D 11

A és *B* soha nem ismerték egymást. *A* elindul kirabolni *C*-t. Éppen odaér, amikor *B* is *C* kirablására érkezik. *A* és *B* beszélnek egymással, majd külön-külön rabolnak. Zsákmányuk értéke fejenként 400 [garas]. Miután már elhagyták [*C* házát], mindkettőjüket elfogják.

Ha előtte megtervezték[590] [a rablást], az összesített zsákmány alapján ítéljék el őket. Ha nem tervezték meg, mindkettőről a saját zsákmánya alapján döntsenek.[591]

D 13

Egy férj 1000 garast lop, amiből 300-at a feleségénél rejt el.

– Hogyan ítéljenek a feleség felett?

– Ha a feleség tudta, hogy a férj lopott pénzt rejtett el, akkor 300 garas összegű „lopásért” ítéljék el. Ha nem tudta, [a bűne:] „megőrzés”.[592]

D 15

Ha valaki éjjel 110 garas értékben lop, s felesége és gyermekei tudván erről vele együtt húst esznek[593], mindannyian ugyanazért a bűnért felelnek.

---

[590] *Mou*, lásd az 580. jegyzetet.

[591] A megkülönböztetés a két rabló számára azért rendkívül jelentős, mert a súlyosabb és a kevésbé súlyos büntetés közötti egyik fontos határ (a zsákmány értékét számítva) 660 garas. Ez éppen a két, az ítélkezéskor számításba vehető összeg (400, illetve 800 garas) között van.

[592] Ez a passzus nem tartalmaz szankciót, csak azt, hogy a feleség tette melyik bűncselekmény kategóriájába tartozik (*shou*, „megőrzés”). Az azért járó büntetést valószínűleg maguk a törvények szabták meg. A D 10-ben leírt esettel szemben itt a rábízott szerzemény lopott voltáról nem tudó személy valószínűleg azért büntetendő, mert a tolvaj családtagjaként a kölcsönös felelősségi rendszer alapján felelős annak tettéért.

[593] Itt és a következő cikkelyben talán áldozati húsról van szó.

D 16

Ha valaki éjjel 150 garas értékben lop, s ezt elmondja *A*-nak, mire *A,* a felesége és gyermekei, [mindannyian] tudván a [lopásról, a tolvajjal] együtt húst esznek, akkor *A* felesége és gyermekei ugyanazért a bűnért felelnek, mint *A*.

D 17

„Ha apa lop a fiától, az nem számít lopásnak."[594]

– Ha nevelőapa lop a fogadott fiától, azt hogyan kell megítélni?

– Az lopásnak számít.

D 20

„Ha egy tolvaj lop valamit, azt eladja, és az árán más dolgot vesz, [az így vásárolt dolgokat] mind adják vissza a [meglopott] tulajdonosnak."[595]

– Ha egy tolvaj ellopja *A* ruháját, s eladván azt, az árából vásznat vesz, de elfogják, akkor mind a ruhát, mind a vásznat vissza kell adni [*A*-nak]?

– A vásznat, valamint minden mást, amit [a tolvaj a ruha árából] vett, vissza kell adni *A*-nak; a ruhát nem kell visszaadni.[596]

D 24

Egy *A* nevű közember ellop egy kecskét, amelynek a nyakán kötél van. A kötél egy garast ér.

Kérdés:

– Hogyan ítéljenek *[A]* felett?

– *A* célja a kecske ellopása volt. A kötél a kecskére volt kötve. Ha *A* a kecskét elvezette, az eset megítéléskor ne vegyenek figyelembe mást a kecskén kívül.

D 27

Egy *A* nevű közember lopást követ el. Ha elfogásakor a zsákmányt felbecsülnék, annak értéke 660 garasnál[597] több lenne. De a hivatalnok nem becsüli fel, csak akkor, amikor bíráskodik [az ügyben]. [Ekkor] a zsákmányt 110 garasra becsüli, ezért [*A*-t] szakálla leborotválására[598] ítéli.

Kérdés:

– *A* és a hivatalnok felett hogyan kell ítélni?

– *A*-t tetoválják és ítéljék *falépítés*re. A hivatalnok [tette] a „vétkes megbüntetésekor

---

[594] A mondat valószínűleg idézet egy törvényből.

[595] A mondat valószínűleg idézet egy törvényből.

[596] Vagyis *A* ruháinak jóhiszemű vásárlóját nem sújtja a törvény.

[597] A 660, illetve a 110 garas olyan elkövetési összegek, amelyek átlépésekor a büntetés súlyosbodik egy fokozattal. Nyilvánvalóan nem valós, hanem fiktív jogesetről van szó: a törvénymagyarázat címzettje számára nem a konkrét összegek a fontosak, hanem az, hogy melyik, a büntetés szempontjából releváns tartományba esnek.

[598] *Nai*, lásd a 478. jegyzetet.

elkövetett hiba" [kategóriába] tartozik; ha viszont a [tett] tudatos[599] volt, akkor „igazságtalanság"[600] történt.

D 28

Egy *A* nevű közember lopást követ el. Ha elfogásakor a zsákmányt felbecsülnék, annak értéke 110 garasnál több lenne. [De] a hivatalnok nem becsüli fel, csak akkor, amikor bíráskodik [az ügyben]. [Ekkor] a zsákmány értékét 660 garasnál többre teszi, ezért *A*-t tetováltatja és *falépítő*vé teszi.

Kérdés:

– Hogyan ítéljenek *A* és a hivatalnok felett?

– *A* szakállát borotválják le és tegyék *közrabszolgá*vá. A hivatalnok [tette] a „vétkes megbüntetésekor elkövetett hiba" [kategóriába] tartozik.

– *A* [meghatározott] bűnt követ el...[601] A hivatalnok tudja ezt, de tudatosan súlyosabb vagy enyhébb [büntetést szab ki, mint ami járna]. Hogyan ítéljék el?

– Ez az „igazságtalanság"[602] [esete].

D 30

Feljelentenek egy embert 110 garas ellopásáért. A vallatáskor [kiderül, hogy csak] 100 garast lopott.

– A feljelentő felett hogyan kell ítélni?

– Bírságként fizessen két páncélzatot.

100 garast lopnak el, de tudatosan[603] 10 garassal több ellopását jelentik.

Kérdés:

– A feljelentő felett hogyan ítéljenek?

– Bírságként szolgáltasson be egy pajzsot; az egypajzsnyi bírság felel meg a törvényeknek. De a hivatal[604] gyakorlata[605] az, hogy „gondatlanság"[606] miatt ítélik el [az ilyen feljelentőt], s a bírság két páncélzat.

---

[599] *Duan*, „tudatos, szándékos, megfontolt": a szót a *shuihudi* szövegek a szándékosan rosszul ítélkező hivatalnokokra vagy a hamis feljelentést tévőkre használják (kivétel a D 104). A továbbiakban „tudatosnak" fordítjuk. Megkülönböztetendő a *zei*, „bűnös szándékkal" kifejezéstől (lásd a 608. jegyzetet).

[600] *Bu zhi*, szó szerint „nem egyenes": a *shuihudi* szövegekben a kifejezés mindig a szándékosan törvénysértően ítélkező hivatalnokbíróra vonatkozik, ezért fordítjuk – jobb megoldás híján – igazságtalanságnak. Meghatározását lásd a D 77-ben.

[601] Itt a bambuszcsíkon 3-4 írásjegynyi hely üres, írás nyoma nem látszik.

[602] *Bu zhi*, lásd a 600. jegyzetet.

[603] *Duan*, lásd az 599. jegyzetet.

[604] *Ting:* a szó ma bíróságot jelent, de az újkor előtt különféle szintű közigazgatási hivatalokat jelölt. Ezekben folyhatott törvénykezés is, de ez nem volt a *ting* fogalmának lényegi eleme.

[605] *Xing shi:* precedens, ítélkezési gyakorlat. Érdekes, és a legista elveknek ellentmondó jelenség, hogy a bírósági gyakorlat felülbírálhatja az írott törvényt.

[606] *Bu shen*, lásd a 490. jegyzetet.

D 31

Valakit feljelentenek 1000 garas ellopásáért. A vallatáskor [kiderül, hogy csak] 670 garast lopott[607].

– Hogyan kell ítélni a feljelentő felett?

– Nem kell elítélni.

D 35

A feljelenti *B*-t egy ökör ellopásáért vagy egy ember bűnös szándékú[608] megsebesítéséért. *B* [azonban] nem lopott ökröt, illetve nem sebesített meg senkit.

Kérdés:

– *A* felett hogyan ítéljenek?

– Ha tudatosan[609] tette, akkor ez a „hamis vádaskodás" [esete]. Ha nem tudatosan, akkor [a bűne:] „gondatlan feljelentés"[610].

D 36

A feljelenti *B*-t egy ökör ellopásáért. *B* azonban egy embert sebesített meg bűnös szándékkal, nem ökröt lopott.

Kérdés:

– *A*-t el kell-e ítélni?

– Nem kell elítélni, [de] nem is kell megjutalmazni[611]. Mások szerint ez a „gondatlan feljelentés" [esete][612].

D 38

A ellop egy birkát, *B* ezt megtudja, de tudatosan[613] ökörlopásért jelenti fel *A*-t.

Kérdés:

– *B* tette „hamis vádaskodás"[614] vagy „gondatlan feljelentés"[615]?

– Ez a „tolvaj feljelentése a zsákmány eltúlzásával" [esete].[616]

---

[607] A 670 garas jelentése egyértelműen: a kritikus 660 garast meghaladó összeg. Ez a törvények szempontjából ugyanabba a tartományba tartozik, mint 1000 garas, tehát a feljelentőt, akit más esetben hamis vádért megbüntetnének, itt mentesítik a büntetés alól.

[608] *Zei:* szó szerint „tolvaj, gonosz, bűnöző". A *shuihudi* szövegekben a szónak speciális értelme van: az előre megfontoltságot jelenti személy elleni bűncselekményeknél. A továbbiakban „bűnös szándéknak" fordítjuk. Ellentéte a *dou*, „verekedés [közben]", ami a harc hevében, „hirtelen felindulásból" elkövetett, előre nem eltervezett cselekményekre vonatkozik (lásd D 53, D 71.) A *zei* megkülönböztetendő a *duan*, „tudatosan" kifejezéstől (lásd az 599. jegyzetet).

[609] *Duan*, „tudatosan", lásd az 599. jegyzetet. Itt: ha tudta, hogy vádja hamis.

[610] *Gao bu shen*. A „gondatlanságról" lásd a 490. jegyzetet.

[611] *Gou:* bűnös elfogásáért járó jutalom.

[612] *Gao bu shen*. A „gondatlanságról" lásd a 490. jegyzetet.

[613] *Duan*, lásd az 599. jegyzetet.

[614] *Wu*, „rágalom, hamis vád": különbözik a „gondatlan feljelentéstől", mert itt a feljelentő tudja, hogy vádja hamis.

[615] A „gondatlanságról" lásd a 490. jegyzetet.

[616] Nem tudjuk, hogy ezért a bűncselekményért milyen büntetés járt.

D 39

A birkát lop. *B* tudja, hogy *[A]* birkát lopott, de nem tudja a birkák számát. Feljelentést téve a hivatalnoknál, azt állítja, hogy *[A]* három birkát lopott.

Kérdés:

– *B* felett hogyan ítéljenek?

– Ez a „tolvaj feljelentése a zsákmány eltúlzásával" [esete].

D 46

„Ha valaki felnyit egy hamisított levelet, s nem veszi észre, [hogy hamis], az két páncélzat bírságot tartozik fizetni."[617]

– *Xianyang*ban[618] felbontanak egy hamisított úti okmányt[619], s nem veszik észre, [hogy hamis], majd újra lepecsételik és továbbengedik egy másik járásba; a másik járás is továbbengedi a következő járásokba. A határon elfogják [a hamis okmánnyal utazót]. Csak a *Xianyang* [-beli hivatalnokokat] kell megbírságolni, vagy az összes többi járás [hivatalnokait] is?

– *Xianyang* és a többi járás, ahol felnyitották [az okmányt], és nem vették észre, [hogy az hamis], mind megbírságolandó.

D 48

A hivatal gyakorlata szerint ha valaki egy száműzéssel büntetendő bűnt követ el, s az ítéletet már meghozták, a parancsokat már kiadták [az ítélet végrehajtására, de] indulás előtt az illető meghal vagy megszökik, akkor azok, akik felelősséggel[620] tartoztak érte, [továbbra is] kötelesek a száműzetés helyére költözni.

D 53

Egy *tolvajfogó*[621] üldöz és elfog egy bűnözőt, [de] a bűnöző agyonveri.

Kérdés:

– A tettest „bűnös szándékú emberölés" vagy „emberölés verekedés közben" [bűne] terheli?

– „Emberölés verekedés közben"; de a hivatali gyakorlat „bűnös szándékú" [emberölésként] kezeli.

---

[617] A mondat valószínűleg idézet egy törvényből.

[618] *Xianyang Qin* állam, majd a birodalomegyesítés után rövid időre egész Kína fővárosa volt.

[619] *Zhuan*, itt: az állam által kiadott utazási engedély. A legista szellemű *Qin*ben a lakosság helyhez volt kötve, egy másik járásba való utazáshoz hivatalos engedély kellett.

[620] Itt minden bizonnyal családjának tagjairól, illetve azokról van szó, akikkel a bűnös egy kölcsönös felelősségi csoportba tartozott.

[621] *Qiudao*, lásd az 567. jegyzetet.

D 54

A kiterveli[622], hogy elküldi *B*-t kirabolni és megölni valakit; részesedésként 10 garast kap.[623]

Kérdés:

– *B* még nincs 6 láb magas[624]; *A* felett hogyan ítéljenek?

– Végezzék ki és tegyék közszemlére[625].

D 56

„Aki felhatalmazás nélkül[626] megöli [saját] gyermekét, azt tetoválják és tegyék *falépítő*vé vagy *gabonaőrlő*vé[627]. Ha viszont a gyermek újszülött, és furcsa dolgok vannak a testén vagy hiányzik valamije[628], [s ezért] megölik, az nem számít bűnnek."[629]

– Gyermek születik, akinek nem hiányzik semmije, és nincsenek rajta furcsa dolgok. Csak azért, mert [a családban már] sok gyerek van, s nem kívánták az ő születését, nem emelik fel[630] és megölik. Milyen ítélet jár [ezért]?

– Ez „gyermekgyilkosságnak" számít.

D 57

Egy *A* nevű közembernek nincs fia, [ezért] öccse fiát teszi meg utódjává[631]. [Ezután] egy háztartásban él vele[632], [de] felhatalmazás nélkül megöli. [Büntetése:] fejezzék le a piacon[633].

D 63

„Ha valaki megveri nagyszüleit, azt tetoválják és tegyék *falépítő*vé, illetve *gabonaőrlő*vé."[634]

---

[622] *Mou*, lásd az 580. jegyzetet.

[623] A szövegből nem derül ki, hogy a 10 garast *A* vagy *B* kapja.

[624] Kb. 139 cm. Vö. 585. jegyzet.

[625] *Zhe:* nyilvánosan kivégezni, majd a holttestet közszemlére tenni, ami különösen megszégyenítő büntetés volt.

[626] *Shan*, lásd az 554. jegyzetet.

[627] A két legsúlyosabb kényszermunka-büntetés (a *falépítés* a férfiak, a *gabonaőrlés* a nők büntetése).

[628] *Bu quan*, szó szerint: „nem teljes".

[629] A rendelkezés valószínűleg idézet egy törvényből.

[630] *Ju*, „felemelés": a születése után életképesnek talált gyermek befogadása a családba a családfő által. Vö. a korai római jog „*tollere*" jogcselekményével.

[631] *Hou*, „utód": nem egyszerűen örökös, hanem az a személy, aki az ősök áldozatát bemutatja a mostohaapának annak halála után. Lásd még az 560. jegyzetet.

[632] *Tong ju*, „akik együtt, egy háztartásban laknak": a kifejezés jogi kategóriát takar, amelynek a bűnössel együtt elítélendők körének kijelölésekor van jelentősége.

[633] *Qi shi*, szó szerint: „kivetni a piacra"; a gyakorlatban a nyilvános lefejezést jelentette. A *qi shi* volt a leggyakoribb kivégzési mód.

[634] A mondat valószínűleg idézet egy törvényből.

– Ha valaki a dédszüleit veri meg, hogyan ítéljenek felette?
– Hasonlóan[635], mint a nagyszülők [esetében].

D 64
Egy feleség házsártos, ezért a férj megveri, [annyira, hogy] leszakad a füle, eltörik egy végtagja vagy ujja, vagy kiugrik egy ízülete.
Kérdés:
– Hogyan ítéljenek a férj felett?
– Borotválják le a szakállát.[636]

D 70
Ha *pi*-lándzsát, alabárdot vagy lándzsát[637], [vagy olyan fegyvert, amelynek] hüvelye van, húznak elő, és azzal harcolnak, ha nem történik is sebesülés, [akkor is] úgy ítéljenek, mint „kard" [kivonása esetén].

D 71
Verekedés közben valaki tűt, *shu*-tűt[638], árt használ. Ha a tű, *shu*-tű, ár megsebesíti a másikat, akkor hogyan kell ítélni az egyes [esetekben]?
– „Verekedés" esetén kétpáncélzatnyi bírságot kell fizetni; „bűnös szándék"[639] esetén [a tettest] tetoválják és ítéljék *falépítés*re.

D 77
– Ítélethozatalkor [mit neveznek] „igazságtalanságnak"[640]? Mit neveznek a „fogoly elengedésének"?
– Ha a bűnért súlyos büntetés járna, de tudatosan[641] enyhét [szabnak ki], [vagy] ha enyhe járna, de tudatosan súlyosat szabnak ki: ezt nevezik „igazságtalanságnak". Ha [valakit] el kéne ítélni, de tudatosan nem ítélik el, vagy enyhítik a büntetést, s tudatosan [úgy ítélnek, hogy a büntetés] ne érje el [a bűnért járó fokozatot], vagy az ítéletben felmentik [a bűnöst]: ezt nevezik a „fogoly elengedésének".

---

[635] *Bi*, „hasonló": a *shuihudi* szövegekben az *analógia* alkalmazását jelenti az ítélkezésnél.
[636] A férjet emellett minden bizonnyal kényszermunkával is sújtották.
[637] A *pi*-lándzsa *(pi)* szúró- és vágófegyver, amely leginkább hosszú nyélre erősített kardra emlékeztet.
[638] Hosszú tűfajta, pontos szerepe nem ismert.
[639] A *zei* („bűnös szándék") és *dou* („verekedés közben") kifejezésekről lásd a 608. jegyzetet.
[640] Vö. D 27, D 28 és 600. jegyzet.
[641] *Duan*, „tudatos, szándékos, megfontolt": lásd az 599. jegyzetet.

D 80

„Ha egy ötös csoport tagja feljelenti a csoport másik tagját, hogy elkerülje a büntetést, [de a feljelentés] »gondatlan«, sújtsák a [feljelentéssel] elkerülni [kívánt] büntetéssel."[642]

[A törvényben] emellett ez áll:

„Ha [valaki] nem tudja meghatározni a bűnöst [egy bűnesetnél, de] feljelent egy másik embert, az a »gondatlan feljelentés«[643] [esete]."

– *A* bejelenti: „Ötös csoportom tagja, *B*, bűnös szándékkal megölt valakit." *B*-t azonnal elfogják, de a vallatáskor [kiderül, hogy] nem ölt meg senkit. *A* [tehát] gondatlanul tett feljelentést. [*A*-t] „gondatlan feljelentés" [bűnéért] ítéljék el, vagy az elkerülni [kívánt büntetéssel sújtsák]?

– Az elkerülni [kívánt büntetésre] ítélni: [ez a] megfelelő [döntés].

D 104

– Amikor [éppen] elfognak [egy embert, akinek] a bűne bírsággal büntetendő, [de] valaki karddal vagy éles fegyverrel tudatosan[644] megszúrja vagy megöli, akkor [a tettes] felett hogyan ítéljenek?

– Ha megölte [az illetőt], tegyék csonkítatlan *falépítő*vé. Ha megsebesítette, borotválják le a szakállát és tegyék *közrabszolgá*vá.[645]

D 109

– [Ha valaki] fogja a kölcsönkapott eszközöket[646] és megszökik velük, [de] elfogják vagy feladja magát, akkor az lopásnak számít?

– Ha feladja magát, akkor szökésért kell elítélni. Ha elfogják, akkor a zsákmány [nagysága] alapján kell elítélni, [s tette] lopásnak számít. Ha a lopásért járó büntetés kisebb, mint a szökésért járó, akkor a szökésért ítéljék el.[647]

---

[642] A mondat valószínűleg idézet egy törvényből. Minden bizonnyal arról van szó, hogy az illető tudja, ötös csoportja *(wu)* valamelyik tagja elkövetett egy bűncselekményt, de feljelentésében tévedésből nem az elkövetőt nevezi meg.

[643] A „gondatlanságról" lásd a 490. jegyzetet.

[644] *Duan*, lásd az 599. jegyzetet.

[645] Az ítélet igen enyhének tűnik, hiszen a tettest a tudatos emberölésért ugyanúgy csonkítatlan *falépítő*vé tétellel bünteti, mint például a D 5-ben a fiatalkorú ökörtolvajt vagy az itt nem idézett D 66-ban azt az embert, aki verekedés közben kitépte a másik szemöldökét és szakállát. Talán arról van szó, hogy a letartóztatás bonyodalmai közben maga az illetékes *hivatalnok* szúrja le a vádlottat. Ezt a feltételezést megerősíti a *duan*, „tudatos" szó használata (lásd az 599. jegyzetet), amelyet máskor általában a szándékosan rosszul ítélkező hivatalnokra alkalmaznak.

[646] Itt állami tulajdonú szerszámokról vagy fegyverekről van szó, ezek közembereknek történő kölcsönadásáról részletes szabályok rendelkeztek. (Lásd pl. A 8.)

[647] Itt tehát az *abszorpció* esetével találkozunk, vagyis a halmazati büntetés kiszabásának azon módszerével, amikor a több bűncselekményért (itt: szökés és lopás) elítélendő vádlottat csak a legsúlyosabbért ítélik el.

D 112

– *A* feljelenti *B*-t egy ember bűnös szándékú megsebesítéséért, [de] a vallatáskor [kiderül, hogy] *B* bűnös szándékkal megölt egy embert, nem pedig megsebesített. *A*-nak jutalom jár: mekkora legyen a jutalom?

– Kétunciányi jutalom jár neki.[648]

D 117

Egy alhivatalnoki[649] [rangú] hivatalnok elfog valakit, aki vakmerően megszökött[650]. Az illetőt átadja *B*-nek, s megparancsolja neki, hogy vigye el [a hivatalba]. Megegyeznek, hogy a jutalmon osztoznak.[651]

Kérdés:

– A hivatalnok és *B* felett hogyan ítéljenek?

– Mindkettő fizessen be bírságként két páncélzatot, s ne kapjanak jutalmat.

D 120

– Mit jelent a „rendeletek megszegése" és a „rendeletek félretétele"[652]?

– Amit a törvény ezeken ért, [az a következő]: ha a rendelet azt mondja, „ne tedd", és megteszik, az a „rendeletek megszegése"; ha a rendelet azt mondja, „tedd meg", és nem teszik meg, az a „rendeletek félretétele". A hivatal gyakorlata az, hogy mindkettőt a „rendeletek megszegéseként" ítéli meg.

D 129

Ha egy üres magtárban [a földön] gyékényfonat[653] van, s a gyékényfonat alatt egy véka[654] vagy annál több gabonát találnak, a hivatal gyakorlata szerint [a felelősnek] egy páncél-

---

[648] *Liang*, „uncia", lásd a 448. jegyzetet. Elképzelhető, hogy a jutalom arany volt.

[649] *You zhi*, szó szerint: „tisztséggel rendelkező". A kifejezés helyben kinevezett, alacsony rangú hivatalnokokat jelölt.

[650] A *lan wang*, „engedély nélkül, vakmerően megszökik" kifejezés pontos értelmét nem ismerjük, nem tudni, hogy kire vonatkozhat. A kifejezés a fentin kívül még az itt nem közölt D 93, illetve a D 146 cikkelyekben szerepel, az előbbiben az országból történő megszökésre vonatkozik, az utóbbiban viszont a fenti esethez hasonlóan nem derül ki, hogy az illető honnan szökött meg. Két lehetőséget látunk: *1.* a *lan wang* ugyanazt jelenti, mint a *wang*, vagyis egyszerűen: „megszökni", nincs specifikus értelmezési tartománya; *2.* a *lan wang* arra vonatkozik, amikor egy közember hivatalos engedély nélkül elhagyja lakóhelyét (tehát kényszermunkára ítéltek, közmunkások, feleségek stb. vonatkozásában a *lan wang* nem használatos).

[651] Valószínűleg az alhivatalnok azért nem maga adja át a szökevényt a hatóságnak, mert neki nem járna jutalom – hiszen, lévén hivatalnok, kötelessége a szökevényeket elfogni.

[652] A *ling*, amit itt „rendeletnek" fordítunk, jelenthet „utasítást", „parancsot" is. A „rendeletek megszegése": *fan ling*. A „rendeletek félretétele": *fei ling*. A *fei* írásjegy – amelyet itt hibásan írtak – a következőket jelenti: „eldob, elvet, kidob, félretesz; meneszt".

[653] *Jian*, „gyékényfonat": a magtárban a földre szalmát vagy gyékényfonatot fektettek szigetelésképpen, s arra szórták a gabonát. Vö. A 4.

[654] *Shi*, kb. 20 liter.

zat bírságot kell fizetnie, a járási írnok[655] pedig, aki felügyeli [a magtárat], egy pajzs bírságot fizessen.

D 130

– A magtárban hány patkánylyuknak kell lenni ahhoz, hogy [a felelőst] elítéljék vagy megróják?

– A hivatal gyakorlata szerint ha három vagy több patkánylyuk van, akkor a bírság egy pajzs, ha kettő vagy kevesebb [patkánylyuk van], akkor [a büntetés] megrovás. Három egérlyuk egy patkánylyuknak számít[656].

D 146

Egy *A* nevű asszony elhagyja a férjét és megszökik. Egy *B* nevű férfi szintén vakmerően megszökik[657]. Egymással férj és feleség lesznek. *A* nem mondja el [előéletét] a férjének. Együtt élnek két évig, gyermekük születik, s *[A]* csak ekkor mondja el a történteket. *B* nem taszítja el [őt magától]. [Végül] elfogják őket.

– Hogyan ítéljenek felettük?

– Tetoválják és tegyék őket *falépítővé,* illetve *gabonaőrlővé.*

D 151

– Ha ugyanannak az anyának más-más apától való [gyermekei] paráználkodnak egymással, hogyan ítéljenek felettük?

– Fejezzék le őket a piacon[658].

D 152

A és *B* ugyanazzal a nővel, *C*-vel paráználkodnak. *A* és *B* emiatt megszúrják és megsebesítik egymást, [de] *C* nem tud erről.

– *C* felett hogyan ítéljenek?

– Ne ítéljék el.

[655] *Lingshi*, „járási írnok”. Ezt a tisztséget viselte a *shuihudi* sír tulajdonosa.

[656] A „patkánynak” fordított *shu* egyszerre jelent patkányt és egeret; a *xi* kis méretű, szürke egér.

[657] *Lan wang*, „engedély nélkül, vakmerően megszökik”: lásd a 650. jegyzetet.

[658] *Qi shi*, lásd a 633. jegyzetet.

E
MINTÁK PECSÉTELÉSHEZ ÉS NYOMOZÁSHOZ
(Feng zhen shi)

E 1

Bűnügyek tárgyalása. Ha bűnügyek tárgyalásakor iratok segítségével ellenőrizni lehet a [vádlott] vallomását, és botozás nélkül kideríthetők az illetővel kapcsolatos körülmények, az a magasabb rendű [eljárás]. A botozás alkalmazása alacsonyrendű; a megfélemlítés kudarc.

E 2

Kihallgatás a tárgyaláson. Minden tárgyaláson először végig kell hallgatni [a vádlott és a tanúk] szavait, s le kell azokat jegyezni, hogy mindegyik megtehesse vallomását[659]. Ha [a bíró] tudja is, hogy az illető hazudik, nem kell azonnal nyomást gyakorolnia[660]. Ha az egész vallomást lejegyezték, de maradtak tisztázatlan pontok, [a bíró] gyakoroljon nyomást. Ha a nyomásgyakorlást követően [a bíró] ismét végighallgatta és lejegyezte a magyarázó vallomást, újból szemügyre kell vennie a mondottak érthetetlen [pontjait], s megint nyomást kell gyakorolnia. Ha [a bíró] a végletekig vitte a nyomásgyakorlást, de [a vallatott illető] újból és újból hazudik, szavait megváltoztatva, nem adva be a derekát, akkor azokat, akiket a törvény szerint meg kell botozni, botozzák meg. A botozás alkalmazásakor le kell jegyezni: „Beszámoló: Mivel *X* újból és újból megváltoztatta szavait, s zavaros volt a vallomása, a vallatás folyamán *X* megbotoztatott."

[659] *Ci,* lásd az 556. jegyzetet.

[660] *Jie*, „nyomást gyakorol, faggat, sürget" stb. Nem tudjuk, hogy ez pontosan mit jelentett, járt-e testi fenyítéssel, ezért fordítjuk a semleges „nyomásgyakorlás" kifejezéssel.